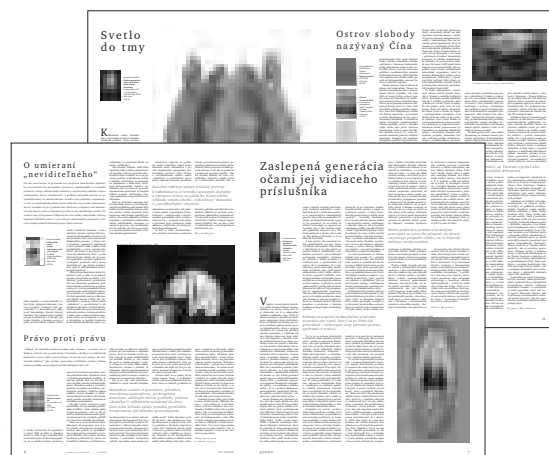

k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

d r u h ý r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

12/ 2005

Koniec sveta

Idea konca provokuje a podnecuje k reflexiám a špekuláciám.

(R)evolučná teória po 150 rokoch

Prekonaná rovná sa neplatná?

Odpútané divadlo a krysy v pivnici

Divadelná avantgarda na začiatku 20. storočia

Na Marse nepočúvajú a na Venuši sa nevyznajú v mapách

Večná téma rozdielnosti mužov a žien

Michal Korenko:
Koniec sveta

2

Igor Kapišinský:
Astronóm astrológom

3

Dezider Kamhal:
Od honby za chimérami k významom slov

4

Imrich Sklenka:
Kategorický imperatív dnes

4

Jozef Nosek:
(R)evolučná teória po 150 rokoch

5

Marek Mocker:
O umieraní „neviditeľného“

6

Táňa Jajcayová
a Jakub Jajcay:
Právo proti právu

6

Albert Marenčin:
Zaslepená generácia očami jej vidiaceho príslušníka

7

Štefan Šrobár:
Svetlo z hlbín

9

Roman Polák:
Odpútané divadlo a krysy v pivnici

9

Monika Vrzgulová:
Svetlo do tmy

10

Grigorij Mesežnikov:
Ostrov slobody, nazývaný Čína

11

Miroslav Marcelli:
Večný, a predsa efemérny

12

Elena Akácsová:
Na Marse nepočúvajú a na Venuši sa nevyznajú v mapách

13

Dana Kršáková:
Mlčky rozprávane príbehy

14

Dana Kršáková:
Pokus, ktorý sa nevydaril

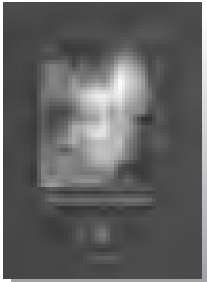
15

Celoživotní sprievodcovia
Zuzany Martináčkovej

16

Koniec sveta

George F.R. Ellis (ed.)
The Far-Future Universe: Eschatology from a Cosmic Perspective
Templeton Foundation Press 2002
408 strán
39,95 USD

Bude sa rozpínať náš vesmír ešte sto miliárd rokov? Zanikne ľudská inteligencia spolu so zánikom vesmíru? Možno zmeniť povahu nášho vesmíru, povedzme experimentom s extrémnymi energiami tak, že dôjde ku katastrofickej zmene jeho fyzikálnych zákonov? Aká je budúcnosť života na Zemi a vo vesmíre? Je lepšie, ak raz náš vesmír skončí, ale je pre nás lepšie jeho rozpínanie donekonečna? Ako sa pozerá teológia na koniec nášho fyzikálneho vesmíru?

Ďaleká budúcnosť vesmíru: Eschatológia z kozmickej perspektívy (ide o rozšírený zborník z konferencie konanej v Pontifikálnej akadémii vied vo Vatikáne) prináša osemnást provokatívnych esejí špekulujúcich nad ďalekou budúcnosťou nášho vesmíru, resp. jeho koncom z pohľadu kozmológie, fyziky, biológie, kognitívnych vied, religionistiky a teológie. John D. Barrow, Paul Davies, Martin J. Rees, Freeman J. Dyson a Jürgen Moltmann – len aby sme spomenuli tých najznámejších – a idea konca a posledného zmyslu, ktorá bola pravdepodobne na začiatku všetkých náboženstiev a ľudského intelektuálneho snaženia, provokuje, vzrušuje a podnecuje k ďalším reflexiám a špekuláciám.

Vďaka priekopníckym prácam Gamova a Hermana (1948), vďaka objaveniu reliktného žiarenia (1965), ale i vďaka Wienbergovej (aj do slovenčiny preloženej) populárnej práci Prvé tri minúty sú kozmologické otázky spojené s raným vývojom vesmíru rešpektovanou súčasťou prírodných vied. S otázkami konca vesmíru to bolo donedávna komplikovanejšie a existovalo len pár, predovšetkým časopiseckých prác (Rees 1969, Davies 1973, Islam 1977, Dyson 1979, Barrow a Tipler 1978 a Adams a Laughlin 1997), ktoré sa na prírodovednej báze zaoberali fyzikálnou eschatológiou vesmíru. Freeman J. Dyson vo svojej slávnej práci z roku 1979, ktorá je v rozšírenej verzii súčasťou zborníka, píše: „Verím, že aj vďaka týmto prácam sa stane eschatológia rešpektovanou vedeckou disciplínou a nielen jedným z oddelení teológie.“

Podobne ako teologická eschatológia, aj tá fyzikálna si kladie tú istú „poslednú“ otázku. Aký je osud nášho vesmíru a života v ňom? Ako bude „vyzerat“ fyzikálny vesmír vo svojej poslednej fáze, resp. ako bude „vyzerat“ v da-

lekej budúcnosti, ak nie je nevyhnutne konečný. No predovšetkým, aké sú možnosti života, resp. vedomej inteligencie v takejto radikálnej perspektíve.

John D. Barrow načrtáva niektoré otázky spojené s kvantovým vákuom, fundamentálnymi konštantami (rýchlosť svetla vo vákuu, Newtonova gravitačná konštanta a hmotnosť elektrónu) a ich vzťahom k fyzikálnej eschatológii nášho vesmíru. Je možné, že fundamentálne konštanty vesmíru nie sú skutočnými konštantami a v určitých časopriestorových súradniciach sa menia a s nimi celý vesmír so svojimi fyzikálnymi zákonmi. To môže otvárať neprekonateľné problémy fyzikálnej predikcie ďalekej budúcnosti, akoby existoval observačný časopriestorový horizont, za ktorý nie je možné „nahliadnuť“. Takýto neprekonateľný „horizont udalosti“ predpokladá aj kozmologický model exponenciálne sa zväčšujúceho vesmíru (galaxie a super galaxie) sa od seba exponenciálne vzdalujú, stávajú sa viac a viac izolované, až ich vzdalovanie prekročí hranicu „horizontu“, odkiaľ „niet návratu“ a principiálne sa končí akákoľvek komunikácia. Tento model začína byť v súčasnosti čoraz viac diskutovaný. Paul Davies popisuje šesť možných kozmologických modelov vesmíru spolu s tým, čo každý z nich znamená pre jeho konečný fyzikálny osud. Čo to môže znamenať pre človeka s jeho emocionálnou a kultúrnou výbavou a ako táto „výbava“ ovplyvňovala a ovplyvňuje tvorbu kozmológií.

Davies neverí, že „existuje kozmologický model nášho vesmíru, ktorý by súčasne a úspešne spĺňa dve podvedomé túžby človeka: mal by konečný zmysel alebo účel a trval by do večnosti“. „Možno sa ukáže, že čas je len sekundárny jav vesmíru a toto poznanie radikálne zmení náhľady a viery budúcich generácií.“ Možno, že budúce generácie (nielen tie pozemské) dokážu zladit svoju emocionálnu a kultúrnú výbavu aj s konceptom „tepelnej smrti a prázdnej ničoty“.

Podobne ako teologická eschatológia, aj tá fyzikálna si kladie tú istú „poslednú“ otázku. Aký je osud nášho vesmíru a života v ňom?

Slávny astrofyzik Martin J. Rees špekuluje vo svojej esejí o ideí multivesmíru. Stvoriteľský akt inteligentného Kreátora je nahradený množstvom samostatných, medzi sebou zatiaľ nekomunikujúcich vesmírov s vlastnými fyzikálnymi zákonmi. Ten náš vesmír je v ňom len ako „bublínka v nekonečnom pohári šampanského“. S touto ideou, čo do možnosti potenciálne nekonečného multivesmíru, súvisí aj vysvetlenie tzv. antropického princípu – veľmi jemne vyladeného vzťahu medzi fundamentálnymi fyzikálnymi konštantami a výskytom života a vedomej inteligencie v našom fyzikálnom vesmíre. Na túto ideu sa nabaluje množstvo provokatívnych otázok. Nie je táto idea rovnako nevedecká ako idea inteligentného Kreátora? Neodporuje princípu slávnej Ockhamovej britvy? Vzniká aj teraz v tejto chvíli nejaký nový vesmír? Čo je možné povedať o fyzikálnej povahe „iných paralelných“ vesmírov, ktoré sú za našim empirickým horizontom? Je vôbec možné niečo o nich vypovedať?

Inou zaujímavou otázkou vo vzťahu k ďalekej budúcnosti je naša možná schopnosť technologicky zásadne ovplyvňovať osud vedomej inteligencie vo vesmíre, ba priam fyzikálnu povahu nášho vesmíru alebo jeho častí. Napríklad experimentovanie s extrémne vysokými energiami, takže dôjde ku katastrofickej zmene fyzikálnych zákonov, alebo sci-fi – manipulácie s čiernymi dierami alebo falošným vákuom. S tým súvisia otázky etické a politické. Rees doslova hovorí o galaktickej morálnej a politickej zodpovednosti k nášmu „bifilnému“ vesmíru a jeho pokračujúcej

evolúcii. Na druhej strane len ľudská technológia a rozširujúca sa technologizácia vesmíru nám pomôžu maximálne diverzifikovať náš život migráciou a kolonizáciou nášho bližšieho aj vzdialenejšieho okolia a tým maximalizovať jeho dĺžku.

Nemenej vzrušujúca je otázka existencie mimozemskej inteligencie (či inteligencií), ktorá by mohla spoločne s nami prežívať náš konečný fyzikálny osud. Martin J. Rees načrtáva problémy (zaujímavé sú opäť tie politické), ktoré sa dajú očakávať pri prípadnom prekonávaní kultúrneho šoku pri prvom kontakte a komunikácii s mimozemskou civilizáciou. Alebo je vesmír skutočne stvorený špeciálne len a len pre nás všemocným Stvoriteľom?

Akákoľvek diskusia o ďalekej budúcnosti nášho vesmíru je úzko spojená s povahou a našou koncepciou času. Michael Heller podáva prehľad pojmu a konceptu času, „jedného z najmysterióznejších aspektov nášho vesmíru“, ale i najvzdorujúcejšej otázky filozofie a prírodných vied. Čas, tak ako sa rozvinul v súčasných kozmologických modeloch, už nie je vnímaný ako niečo apriórne, ale skôr len ako „súčasť veľkej vesmírnej hry“. Čo je teda čas? Predchádza všetko dianie, alebo je konštituovaný skrz dianie? Je vlastnosťou zažívanej empirickej skúsenosti alebo zažívame skutočný čas. Existuje „globálny“ vesmírny čas od veľkého tresku po možný koniec alebo je to len „lokálny“ fenomén nášho viditeľného vesmíru?

Ťažiskom tejto famózneho kompilácie (niektoré z esejí v zborníku vyvolávajú u čitateľa hlbší estetický dojem) sú dve práce Freemana J. Dysona, ktoré vzrušujú asi najviac. Známý teoretický fyzik vo svojich príspevkoch Čas bez konca: Fyzika a biológia v otvorenom vesmíre (rozšírená verzia slávneho staršieho článku z roku 1979) a Život v otvorenom vesmíre: je život digitálny alebo analógový? rozoberá kardinálnu otázku fyzikálnej eschatológie. Ako dlho môže existovať inteligentný život vo vesmíre? Aké sú fyzikálne možnosti života, živo-

ta v tom najširšom slova zmysle v otvorených kozmologických konceptoch vesmíru? Nepoznáme a nikdy nebudeme poznať presnú odpoveď na túto otázku. Vieme zatiaľ len málo o fyzikálnej povahe nášho vesmíru a ešte menej o fenoméne inteligentného života. Naše obmedzené vedomosti nám však podľa Dysona nebránia načrtnúť fyzikálne limity, ktoré by mali spĺňať akékoľvek špekulácie o týchto otázkach.

Jednou z primárnych otázok pri načrtnutí dlhodobého scenára je otázka definície života. Považujeme za život proces na akejkoľvek novej materijalovej báze, ktorý je schopný samostatne získavať, uchovávať a spracovávať informácie a organizovať svoju aktivitu? „Informácia je esenciou života, no nie je jeho synonymom, nestačí len pasívne uchovávanie informácie. To, čo konštituuje život, je aktívny tok informácií.“ Život, tak ako ho poznáme dnes, na báze biochémie uhlíka môže existovať len za veľmi limitujúcich podmienok. Vyžaduje „teplotu okolo 30 stupňov Celzia“ a konštantný prísun voľnej energie. V chladnom, stále expandujúcom vesmíre, kde je množstvo voľnej energie v akomkoľvek regióne obmedzené, sa musí takýto život, fixovaný na konštantnú teplotu, raz zastaviť.

Dysonova otázka o možnostiach inteligentného života v ďalekej budúcnosti rozpínajúceho sa vesmíru má zmysel len vtedy, ak budeme predpokladať konverziu inteligentného života tak, ako ho poznáme dnes, teda opustenie nášho extravagantného habitu založeného na biochémii uhlíka, do iných transhumánnych foriem. Napr.

Dorota Sadovská, Game over V., 2004

in silico v digitálnych počítačoch, alebo pravdepodobnejšie „downloadovanie“ našej inteligencie do nejakej z foriem kvantových nano-počítačov. Ďalšou zo sci-fi transhumánnych možností je život (resp. aktívne spracovávanie informácie) na báze tzv. čierneho mraku (Black Cloud). Čierny mrak, tak ako je „popísaný“ vo vedecko-fantastickej literatúre, je obrovský mrak hviezdneho prachu, v ktorom prebiehajú elektrické a magnetické interakcie medzi jednotlivými zrnkami prachu, podobne ako v mozgových neurónoch. Je to obrovská sieť elektromagnetických signálov, ktorá môže spracovávať (možno aj vedome) informácie a koordinovať svoju aktivitu. Takáto inteligentná báza by sa pravdepodobne dokázala adaptovať aj na nízke a veľmi nízke teploty, ktoré sa predpokladajú pri otvorených kozmologických scenároch.

Koncept života in silico i života na báze čierneho mračna, alebo akéhokoľvek života na báze chémie, ktorá vyžaduje existenciu atómov sa však končí, ak sa ukáže, že protóny sú nestabilné častice, ktoré sa raz rozpadnú. Viaceré návrhy tzv. teórie všetkého (zatiaľ neexistujúca fundamentálna teória všetkých fyzikálnych častíc a interakcií) predpokladajú takýto rozpad všetkých vesmírnych neutrónov na pozitronovo-neutrónový zmes v škále 10^{33} rokov. Pre Dysona je aj v takomto exotickom „materiáli“ viditeľná možnosť „prežitia informácie a aktívneho informačného procesu“.

Predpokladajme, že v princípe existujú materiály (napr. už uvedené hviezdny prach, či nebudaj pozitronovo-neutrónové oblaky), ktoré umožňujú život tak, ako ho vníma Dyson. Problémom ostáva vyrovnanie sa s neustále

rozložiť svoju existenciu na aktívne periódy s konštantnou kvalitou spracovania informácie a s konštantným trvaním a inaktívne periódy spánku. Počas spánku sa bude do okolia vyžarovať energia, pričom sa budú periódy spánku predlžovať s postupujúcim znižovaním teploty vesmíru. Keďže vedomý život zažíva subjektívny čas viac v procese spracovania informácie ako pocitovania fyzikálneho času, takáto existencia by nemusela znamenať ani obmedzenie mentálnej kvality prežívania.

Hoci predchádzajúce riadky sú vlastne fikcie a pôsobia ako rozmarne, radikálne optimistické meditácie o eschatologickej informatike, Dyson je známy fyzik a jeho eseje zastúpené v zborníku sú plné matematiky. Používa síce príklady zo sci-fi literatúry, ale len ako ilustráciu rigorózne vedecky uvažovaných argumentov. Snaží si načrtnúť fyzikálne limity k úvahám a špekuláciám o možnej podobe života vo vzdialených štádiách vesmíru.

Na konci týchto špekulácií ostáva základná otázka zmyslu takto „večne žijúcej inteligencie“ a zmyslu existencie života vôbec otvorená. Otázka zmyslu existencie je aj leitmotívom poslednej časti predloženej esejí venovaných religionistike a teológii (čiastočne aj veľmi zaujímavé otázky vzťahu teológie a prírodných vied). Má zmysel žiť večne svoju existenciu alebo je konečnosť daňou za možnú hodnotu zmyslu? A akého zmyslu? Môžeme ho nájsť v zjavených textoch, v religióznych tradíciách, spiritualite, vede alebo v plodnej interakcii všetkých? Alebo je lepšie prísne rozdelenie kompetencií vedy a ostatných komponentov ľudskej skúsenosti?

Dysonová otázka o možnostiach inteligentného života v ďalekej budúcnosti rozpínajúceho sa vesmíru má zmysel len vtedy, ak budeme predpokladať konverziu inteligentného života tak, ako ho poznáme dnes.

klesajúcou teplotou expandujúceho vesmíru. Podľa Dysona môže život vo forme aktívneho informačného procesu existovať donekonečna, aj na báze konečného množstva voľnej energie. No len v prípade „drastickej redukcie jeho kvality“, t. j. kontinuálneho znižovania internej teploty a interného spracovávanie informácií tak, ako sa bude postupne znižovať teplota okolia. Aká veľká redukcia kvality života je ešte tolerovateľná? „Informačné živorenie“ by pravdepodobne bolo príliš veľkou daňou za nesmrteľnosť. Dyson aj tu predkladá recept – hybernáciu.

Tak ako medvede a veveričky, akýkoľvek život sa dá adaptovať na zníženú teplotu prerušovanými periódami aktivity a „spánku“. Naši vzdialení potomkovia (alebo ktokoľvek iný) môžu

Za všetkými eschatologickými úvahami, od skeptických teoretických fyzikov cez menej skeptických kozmológov až po teológov, tými dávno pred nami zachytenými v mýtoch, literatúre a umení, ale aj tými z predloženej zbierky esejí, je zrejme spoločná črta. Črta naprieč kultúrami a časom: zjavné alebo latentné napätie medzi existenciou, bytím a ich zmyslom. Napätie intelektuálne, ale aj emocionálne. Má pravdu Weinberg, keď hovorí, „že vesmír je poznateľný, ale nezmyselný“, alebo francúzsky paleontológ - jezuita Teilhard de Chardin, keď hovorí o evolučnej teológii vesmíru, jeho časopriestorovej hierarchii, informačnej emancipácii a smerovaniu k finalite?

Michal Korenko

Astronóm astrológom

- ▲ James A. Connor
- ▲ Keplerova čarodějnice
- ▲ Preklad Jana Novotná
- ▲ Pragma 2005
- ▲ 381 strán
- ▲ 413 Sk

Keď som nedávno na Pamiatku zosnulých zapálil na cintoríne o jednu sviečku viac, syn Dominik sa ma spýtal: „A za koho to je?“ „Za Johanna Keplera, okrem iného aj preto, že 15. novembra bolo 375. výročie jeho smrti.“ Nato štrnásťročný gymnazista reagoval otázkou: „Prečo práve Kepler?“ Je na to viacero objektívnych dôvodov, ale mám i osobné pohnútky. Z Keplerovho obdobia dnes skoro každý aspoň trochu pozná Kopernika, Galileiho, Tycha de Brahe či Newtona, no meno Kepler je najmä v Amerike takmer neznáme. Hodnota jeho vedeckého diela je pritom minimálne zrovnateľná s ostatnými veľkými učencami jeho doby.

James A. Connor, bývalý jezuitský kňaz, dnes profesor angličtiny na Kean University, je autorom zvláštnym spôsobom napísanej knihy Keplerova čarodějnice. Nie je to kniha o Keplerovej láske k vede (špeciálne k astronómii a matematike), ale predovšetkým pútať rozprávanie o jeho živote, o vzťahu k teológii, mystike a vôbec k Bohu, ktorým je poznačené aj celé jeho vedecké dielo. Všetko sa odohráva na pozadí hlavného príbehu – súdneho procesu s jeho matkou, obvinenou z čarodějníctva.

Kniha sa začína rokom 1620, keď takmer vrcholil proces s Keplerovou matkou. Aj neskôr sa autor k procesu vracia, zdanlivo nelogicky až chaoticky. Medzitým anachronicky opisuje rôzne aspekty Keplerovho osobného i vedeckého života. Najprv som to považoval za určitý nedostatok knihy sťažujúci najmä dejovú orientáciu. Potom som si však uvedomil, že návraty k tej istej téme a znovukomentovanie už raz opísaných udalostí nie sú čírym opakovaním. Autorovi zrejme išlo o pohľad na daný problém či udalosť z iného zorného uhla, ktorý čitateľa obohacuje a nič sa mu pritom nepodáva duplicitne. Všetko, čo Kepler robil, bolo výrazne poznačené jeho náboženským svetonázorom a hlbokou vierou. On sám sa rád, aj po úspešnej kariére vedca, označoval za „kňaza knihy prírody“, a o takomto „kňazovi“ tu chcem hovoriť.

Kepler sa narodil 27. decembra 1571 vo štvrtok popoludní o 14.30 hod. v mestečku Weil der Stadt. (Zemepisné súradnice nech si astrológovia kóli horoskopu nájdú v mape!) Johannes mal problematických rodičov. Otec Heinrich často utekal z domu za vojenskými dobrodružstvami, až nadobro opustil rodinu v roku 1589. Určite týral svoju ženu a možno aj vlastné deti. Šestnásťročného syna Heinricha sa dokonca pokúšal predáť do otroctva! Matka Katharina bola síce negramotná, ale vysoko inteligentná. Bola však veľmi tvrdohlavá a hádavá a Johannes ju už ako 49-ročný slávny učenec musel brániť v „čarodějníckom procese“,

pri ktorom jej hrozila smrť. (Jej teta bola za bosoráctvo a mágiu upálená!) Aj zásluhou už slávneho Johanna sa proces skončil „iba“ trestom „territia verbalis“, čo je akási demonštrácia („poznatie“) drastického mučenia. Kepler mal troch mladších súrodencov, trikrát sa oženil, prišiel o niekoľko vlastných i nevlastných detí.

Keplera poznáme najmä ako objaviteľa troch zákonov nebeskej mechaniky slnečnej sústavy, ktoré nesú jeho meno. Pripomeňme si však niektoré ďalšie už skoro zabudnuté fakty. Kepler sa považuje aj za zakladateľa modernej optiky (okrem teoretických prvenstiev navrhol napríklad okuliare pre krátko i ďalekozrakých, vysvetlil funkciu dvoch očí a pod.). Prvý vysvetlil princíp fungovania ďalekohľadu (Nebol to ani Lippershey, ani Galileo!) a prvý tvrdil, že sa Slnko otáča okolo vlastnej osi. Podobne správne vysvetlil príčinu slapov (príliv a odliv) ako pôsobenie Mesiaca. Bol pravdepodobne aj prvým skutočným astrofyzikom, lebo na vysvetlenie a interpretáciu astronomických pozorovaní používal fyziku. Vypracoval základy integrálneho počtu, keď rozpracoval metódy výpočtu objemu nepravidelných telies. Niektorí usilovnejší poznáme a riešieme Keplerovu rovnicu, vieme, čo je Keplerovská dráha telesa a aj to, že na Mesiaci je kráter nesúci jeho meno. Po ňom je pomenovaná diferenciálna rotácia i ďalekohľad, refraktory so spojkou v okulári. Keď v roku 1604 vzplála v súhvezdí Hadonosy supernova, dostala po ňom meno, lebo ju prvý

Dnes mnohí Keplerovi vyčítajú, že často prekročoval kompetencie prírodných vied, ktorých poznatky niekedy až násilne „vtlačal“ do teológie.

pozoroval a presne určil jej polohu. Možno povedať, že práve Kepler sa najviac zaslúžil o víťazstvo Kopernikovho heliocentizmu. Pripomínam však, že ani on nemal v rukách rozhodujúci dôkaz v prospech Kopernikovho systému, teda merateľnú paralaxu najbližších hviezd (čo je zmena ich polohy pri pohľade z rôznych miest – tú dokázal namerať Friedrich Wilhelm Bessel až v roku 1838). Niektorí historici dokonca tvrdia, že aj objav gravitačného zákona mal Kepler už „na dosah ruky“. Kepler ako prvý správne odvodil rok narodenia Krista, ktorý je všeobecne akceptovaný. Mne je na invenčnej a bohatej Keplerovej vedeckej práci zvlášť sympatické a osobne blízke to, že jeho jedinými pracovnými nástrojmi boli iba papier, pero a záznamy astronomických pozorovaní.

Kepler veril vo všemohúceho Boha, Stvoriteľa neba i Zeme, v Ježiša ako osobného Spasiteľa a v ideál katolíckej (rozumej „univerzálnej“) cirkvi. Bol priam posadnutý hľadaním harmónie, zvlášť na nebesiach, harmónie vo svojom osobnom pozemskom živote totiž veľa nenachádzal. Veril reformátorom a luteránskej cirkvi aj potom, keď ho sama exkomunikovala. V matematike videl vrchol božskej dokonalosti a predstavu Boha – matematika, presadzoval asi najtvrdšie práve on. Všetky jeho práce sa prakticky vždy dotýkali Boha. Formuloval vlastné predstavy o doktríne všadeprítomnosti Boha, ktorou (v istej obmene) už skôr Luther napadol učenie Tomáša Akvinského o transsubstanciácii. Nakoniec došiel k záveru, že v tomto teologickom spore majú vlastne pravdu kalvinisti. Kepler neprijal ani doktrínu o predurčení a vôbec, vyznačoval sa síce svojším, ale fundovaným teologickým a filozofickým myslením. Dnes mu mnohí vyčítajú, že často prekročoval kompetencie prírodných vied, ktorých

poznatky niekedy až násilne „vtlačal“ rovno do teológie. Možno, ale trochu ho ospravedlňuje, že teológiu a Bibliu miloval rovnako ako matematiku a astronómiu.

Zo spoľahlivých prameňov je zrejme, že Kepler sa chcel stať predovšetkým dobrým kazateľom a teológom v lone luteránskej cirkvi. Jeho talent a genialita v exaktných vedách mu však túto túžbu paradoxne skomplikovali a nakoniec aj úplne prekazili. Vidieť to aj z jeho rozpačitých, naivných a prosebných listov o zmenu rozhodnutia potom, ako bol „vyvolený“ a neskôr aj „odvolený“ zo štúdií na univerzite v Tübingene za učiteľa matematiky do Štajerského Hradca.

S Keplerovým menom bol spájaný i okultizmus a astrológia. Postoj Keplera k astrológii by som prirovnal k zmierlivému postoju Newtona k alchýmii, teda, že v ňom išlo o viac ako iba o pragmatické a nevinné koketovanie. Často sa spomína a uvádza hlavne jeho výrok: „Kam by sa podela tihodná matka astronómia, keby ju neživila jej bláznivá dcérka astrológia.“ Vyvoláva to dojem, že Kepler astrologickým výmyslom neveril, alebo aspoň to, že horoskopy zostavoval iba pre peniaze potrebné najmä na drahé súdy, keď bola jeho matka obvinená z čarodějníctva. Je to však ozaj také jednoduché a jednoznačné? Vôbec nie a veci sú prekvapivo omnoho zložitejšie a otvorene priznávam, že aj pre mňa! Kepler totiž, slovami Connora, „nikdy nedokázal oddeliť vedu od metafyziky, alebo metafyziku od mysticizmu“.

Albert Einstein si všimol vnútorný boj Keplera s astrológiou a inými pavdami a na margo toho napísal: „...čitateľ si môže všimnúť hlavne Keplerove poznámky o astrológii. Tie ukazujú, že vnútorný nepriateľ bol síce zneškodnený, ale nebol celkom mŕtvý.“ Aj podľa historikov vedy predovšetkým to mohlo mať vplyv na jeho názory na také problematické oblasti, ako je ľudové liečiteľstvo, zákonitosť – harmónia sveta, predurčenosť a pod. Podľa

Melanchthona napríklad poriadok na nebesiach odhaľuje myseľ Boha, lebo poriadok je od Boha, ale chaos už od diabla. Preto prejavoval istú dôveru astrologickému učeniu, ktoré považoval za čiastočné odhaľovanie tohto poriadku. Kepler si myslel, že hviezdy pomáhajú formovať všeobecný tok života, ale neovplyvňujú jednotlivé udalosti a vonkoncom nie osudy jedincov. Connor doslova hovorí, že „Keplerova náklonnosť k astrológii pochádzala od Melanchthona a bola luteránska do špičky kostí“. Osobne sa mi zdá, že tam mohlo byť aj mnoho iných vplyvov. Stretal sa napríklad s Tadeášom

Hájekom z Hájku, osobným lekárom cisára Rudolfa II. Bol to veľký prírodovedec, astronóm, matematik, geodet i botanik. To však nezabránilo, aby postupne neskázol do širokospektrálneho okultizmu. Je dokonca spoluautorom kurióznejšej „metoposkopie“, náuky, ktorá vlastne spája astrológiu s fyzionómiou čela jednotlivca. Celkom dôvodne sa tvrdí aj to, že v jeho dome sa konali špiritisticko-alchymistické polotajné stretnutia za účasti Keplera, Tycha de Brahe, Erazmusa Habermela, Jána Jesseniusa a ďalších kapacít vtedajšieho vedeckého sveta. Z pôsobenia týchto podivných okultných kruhov pramenila zrejme aj Keplerova ochota robiť horoskopy (v jeho pozostalosti sa ich našlo asi 800). Preto treba asi veriť, že Kepler ako skvelý študent, hvezdár a matematik, robil horoskopy aj spolužiakom na Tübingenskej univerzite. Takto rýchlo získal povest vynikajúceho astrológa a úrady dokonca chceli, aby napísal sériu astrologických predpovedí. Mali sa týkať predovšetkým politiky, počasia, úrody, ale i možných

Kepler bol priam posadnutý myšlienkou dokonalého, harmonicky vyladeného vesmíru.

hroziacich katastrof. Connor a iní historici potvrdzujú, že túto ponuku prijal a prognózy robil aj preto, že to vynášalo prídovné peniaze. Historici však hovoria aj to, že jeho osobný vzťah k astrológii bol veľmi vlažný, myslím si však, že varoval pred ňou až na sklonku svojho života. Skutočne sa to všetko končilo jeho zúfalým výkrikom: „Nenávidím všetkých kabalistov!“ No pozoruhodné je to, že aj keď o astrológii mali Galileo a Tycho de Brahe ešte horšiu mienku ako Kepler, predsa aj oni horoskopy robili, len s nimi na verejnosť príliš nechodili.

Známe sú tri Keplerove predpovede z roku 1595, ktoré sa údajne aj splnili (krutá zima, útok Turkov od juhu a povstanie roľníkov), ako aj horoskopy pre jeho chlebobdarcu Albrechta, vojvodu z Valdštejna, ktorý Keplera „na plný úväzok“ zamestnal až od roku 1628. K tomu stručne aspoň nasledovné: Turecký vpád do habsburskej monarchie sa ozaj odohral, ale nesmieme zabudnúť, že nedávno predtým (v roku 1593) Rudolf II. obnovil vojnové ťaženie proti Osmanskej ríši. Takže Kepler iba inteligentne predpovedal veľmi pravdepodobný vývoj politickej situácie, čo by sme dnes ohodnotili ako „chytrý politický odhad“. Aj ostatné prognózy po bližšej analýze nie sú ničím výnimočné. Čo sa týka Valdštejna, je to podobné. Kepler napríklad nepredpovedal dátum jeho smrti (25. 2. 1634), ako sa často tvrdí. Paradoxné a poučné je aj to, že Keplerovi „nevyšli“ ani horoskopy robené pre jeho najbližších, deti a manželky.

Na dokreslenie toho, čo sú schopní vymyslieť géniovia najvyššieho kalibru, uvediem aspoň dva zo známych Keple-

rových „ezoterických úletov“, ktoré dnes už prechádzame s porozumením a zhovievavým úsmevom. Kepler bol priam posadnutý myšlienkou dokonalého, harmonicky vyladeného vesmíru. (Asi by plesal od radosti, keby vedel o dnešných argumentoch „za“ tzv. Antropický princíp, no zarmútili by ho zrejme argumenty „proti“.) Pri dumaní nad svojím tretím zákonom to dotiahol do extrému napríklad v tom, že výšky tónov udávali uhlové rýchlosti planét (boli rozdielne v perigeu a apogeju, atď.) a všetko naaranžoval tak, aby planéty na svojich dráhach vyludzovali tercie, kvinty a iné harmonické súzvyky, skrátka tak, aby „z nebies znela hudba sfér na slávu Boha“.

Podobne je známe, ako sa Kepler „vysporiadal“ s rôznym typom nepravidelnosti v pohyboch nebeských telies. Celkom vážne tvrdil, že odchýlky v dynamike planét, teda vybočenie z dráh vypočítaných podľa jeho zákonov, napravia anjeličkovia s krídlami, ktorí príležitostne postučia každú „neposlušnú“ planétu na tú správnu (matematicky)

trajektóriu.

Zaujímavé by ešte bolo všimnúť si aj vlnné až nevráživé vzťahy Keplera a Tycha de Brahe (Nerovnaké názory na mieru tolerancie k podstate i výkladu astrológie, postoj k alchýmii...?), resp. Keplera a Galileiho (Závisť, vedecká konkurencia, katolicizmus verus protestantizmus...?). Tie vzťahy však tiež podliehali určitým zmenám od priateľstva a spolupráce až po mlčanie a ignoranciu.

V novembri 1630 Kepler, ktorý mnohokrát v živote trpel horúčkami, zimnicou, vírusovými ochoreniami a záchvatmi z vyčerpania, sa opäť dostal na koniec svojich síl. Poslali po doktora, ktorý mu pustil žilou. Cisár Ferdinand mu poslal skupinu pánov s modlitbami a 25 uhorských dukátov pre doktora. Prišlo aj pár luteránskych pastorov. No Kepler ďalej blúznil a upadal do bezvedomia a 15. novembra 1630 zomrel. Na náhrobný kameň, ktorý sa neskôr stratil, vyryli slová krátkej básne, ktorú pár mesiacov pred smrťou napísal sám Kepler. Oplatí sa ju uviesť aspoň vo voľnom preklade: „Meriaval som nebesia, ale teraz meriam tiene zeme. Aj keď moja duša bola z neba, tu spočívajú tieň môjho tela.“

Dnes nikto nevie, kde sa táto tabuľa s veršami vlastne nachádza, ani kde je Keplerovo telo. Na cintoríne v Rezne (dnešný Regensburg) je v tých miestach iba pomník s bustou, ale stojí akosi strano, neošetovaný a skoro zabudnutý, asi tak, ako to bolo s týmto gigantom vedy po väčšinu jeho skutočného života.

Igor Kapišinský

Bronislava Štecherová, bez názvu, 2005

Od honby za chimérami k významom slov

Po podstatne kratšom a naozaj úvodnom Úvode do analytickej filosofie ponúka Jaroslav Peregrin prepracovanejší pohľad na dejiny jedného z najvýznamnejších filozofických smerov dvadsiateho storočia.

- ▲ Jaroslav Peregrin
- ▲ Kapitoly z analytickej filosofie
- ▲ Filozofia 2005
- ▲ 320 strán
- ▲ 465 Sk

Už prvá kapitola s názvom Co je to analytická filosofie? môže sklamať čitateľov, ktorí očakávajú jednoznačné charakteristiky či nebudajú definície. Azda jediným, a vzhľadom na ďalšie odlišnosti v chápaní analýzy a úlohy umelo konštruovaných jazykov alebo bežného jazyka (občas sa hovorí „prírodného“), aj pomerne vágnym kritériom je explicitný dôraz na jazyk ako predmet skúmania a na analýzu významov jazykových výrazov. Možno je preto predsa len najvýstižnejšie zvaliť vinu na nemeckého logika a filozofa Gottloba Fregeho a hovoriť o analytickej filozofii ako o postfregeovskej, ako to kedysi navrhol M. Dummett.

Obrat k jazyku – slovný zvrät, ktorým sa zvyčajne charakterizuje tento druh filozofie – možno názorne objasniť, ako to robí aj J. Peregrin, pomocou nasledujúcej trojice otázok: (1)

Čo je to X?, (2) Aký je význam výrazu X? a (3) Ako sa používa výraz X? Kým otázky prvého druhu nás akoby nabádajú k hľadaniu odpovedí, v ktorých sa opisuje alebo definuje nejaký predmet alebo druh predmetu – a podobné otázky kladú aj súčasní filozofi –, otázky druhého a tretieho druhu obracajú našu pozornosť priamo na jazyk, prípadne na našu jazykovú prax. Ich výhody sú očividné. Dávajú filozofom šancu vrátiť sa z ríš, ktoré sú často samy výplodom ich odpovedí na otázky prvého druhu, a venovať sa namiesto honby za chimérami niečomu zrozumiteľnému.

Navyše, tento zjednodušený spôsob objasnenia obratu k jazyku môže poslúžiť aj na ilustrovanie rozdielu medzi dvoma prúdmi v dejinách analytickej filozofie. Ak totiž formulujeme otázky druhým z uvedených spôsobov, zbavíme sa síce nutkania hľadať nejaké entity, ostávame však na polceste. V tejto podobe nás ešte stále môžu zvädzať na hľadanie významov ako špecifických entít, najmä ak vystupujú v mierne pozmenenej forme „Čo je významom výrazu X?“. Naproti tomu, otázky tretieho druhu nás navádzajú na skúmanie konvencií či pravidiel týkajúcich sa používania jazykových výrazov. Nezameriavame sa tak na skúmanie „vecí“, ktoré sú zastúpené výrazmi jazyka, ale na skúmanie reči, hovorenia, jazykového konania. Zhruba takto možno vysvetliť hlavný rozdiel medzi logicko-sémantickým (sémantickým v carnapovskom zmysle slova) a pragmatickým skúmaním jazyka, ktorý v tej či onej podobe vystupuje takmer od samého počiatku analytickej filozofie.

Spomenutý rozdiel vystúpi do popredia ešte výraznejšie, keď v trojici otázok nahradíme znak „X“ slovom „význam“. Kladieme si potom otázky: (1) Čo je to význam?, (2) Aký je význam výrazu „význam“? a (3) Ako sa používa výraz „význam“?. Druhá otázka – opäť najmä vtedy, keď vy-

stupuje vo forme „Čo je významom výrazu „význam“? – môže viesť k hľadaniu entity, ktorá je významom slova „význam“, kým tretia skôr k skúmaniu toho, čo so slovom „význam“ robíme ako jeho používateľia.

Peregrinovi nešlo len o napísanie prehľadnej a zrozumiteľnej vysokoškolskej učebnice. Jeho ambície boli rozhodne vyššie. Prejavuje sa to – nanešťastie pre tých, ktorí by sa s analyticťou filozofiou chceli zoznámiť po prvý raz – aj ťažšie stráviteľnými pasážami a zhustenou, miestami skratkovitou argumentáciou. Sem-tam sa dá natrafiť aj na sporné miesta, čo je pri filozofickej knihe o filozofovaní úplne namieste, no občas aj na nejakú chybu

(napr. autorstvo teórie rečových aktov sa nesprávne pripisuje Griceovi, a nie Austinovi).

Autor, ktorý sa pustí do písania knihy o dejinách a problémoch takého širokého a rozvetveného filozofického smeru, stojí vždy pred rozhodnutím, čo do nej zaradiť a čo vypustiť. Veď len

môžu byť zlým radcom, pretože sú často odrazom momentálnej módnjej vlny. J. Peregrin sa úspešne vyrovnal aj s týmito nástrahami. Názov knihy je preto výstižný a zároveň vzbudzuje nádej, že sa dočkáme aj ďalších kapitol. Priznám sa, že mne osobne v nej chýba najmä kapitola o G. E. Moorovi.

Peregrinovi nešlo len o napísanie prehľadnej a zrozumiteľnej vysokoškolskej učebnice. Jeho ambície boli rozhodne vyššie. Prejavuje sa to – nanešťastie pre tých, ktorí by sa s analyticťou filozofiou chceli zoznámiť po prvý raz – aj ťažšie stráviteľnými pasážami a zhustenou, miestami skratkovitou argumentáciou.

zoznam najvýznamnejších predstaviteľov by azda zbral celú stranu. Hoci časový odstup a aktuálne odborné diskusie, ktoré sú indikátorom toho, ktoré témy či názory prežili v často nemilosrdnej konkurencii – a obzvlášť to platí práve pri tomto chápaní filozofie a filozofovania – môžu do istej miery toto rozhodovanie uľahčiť, najmä to druhé, teda prebiehajúce diskusie,

Knihy Kapitoly z analytickej filosofie je spolu s knihou L. Valentu Problémy analytickej filosofie, ktorá sa však končí kapitolou o tzv. Iovsko-varšavskej škole, zatiaľ tým najlepším, čo máme z tejto oblasti k dispozícii v češtine či slovenčine. Latka je rozhodne postavená vysoko.

Dezider Kamhal

Bronislava Štecherová, bez názvu, 2005

Kategorický imperatív dnes

O etike dnes hovoríme viac ako kedykoľvek predtým. Zjavne máme s ňou problémy, a to nielen celkom praktické. Etika sa stáva čoraz viac aj teoretickým problémom. Už Albert Schweitzer vo svojich spomienkach hovorí, že ho od mladosti trápilo, prečo sme v oblasti etiky dnes nie tvoriví. Prečo iba opakujeme, čo v tejto oblasti vymysleli Gréci. Podobne sa významný biológ J. Monod vo svojej knihe Náhoda a nutnosť takmer pohoršuje nad tým, že sa vo veku vedy v oblasti etiky ešte stále odvolávame na nezrozumiteľnú zmes zo židovsko-kresťanskej náboženskosti, „vedeckej“ pokrokovosti, „prírodných“ ľudských práv a utilitaristického pragmatizmu.

- ▲ J. Chotaš a J. Karásek (ed)
- ▲ Kantův kategorický imperatív
- ▲ Preklad J. Chotaš, J. Karásek, J. Kuneš, M. Petříček
- ▲ Oikoymenth 2005
- ▲ 152 strán
- ▲ 319 Sk

Možno to už však celkom tak nie je, možno už jestvuje aj celkom originálny novoveký prístup k otázke etiky – takzvaný Kantov kategorický imperatív. Na prvý pohľad to vyzerá, ako by nám Kant dal do rúk jasné pravidlo, alebo dokonca príkaz - imperatív, podľa ktorého možno, či treba konať. Kantov pohľad však mieri hlbšie.

Kant vyvolal hlboký obrat nielen v etike, ale vôbec v myslení. Nazývame ho preto aj Kopernikom vo filozofii. Od Kanta sa vo filozofii všetko točí akoby okolo iného stredu. Kant vytvoril naozaj veľké dielo. Všetci spomíname jeho tri kritiky. Každý z nás si zo školy priniesol z nich to či ono, spolu s ním sme sa však všetci stali kritickejší. Kresťania vedia, že po Kantovi už nemožno hovoriť o dôkazoch Božej existencie a všetci sme prinútení kriticky skúmať aj samotný rozum. Kde je však ten Kantov stred? Väčšinou sa vraciame k jeho Kritike čistého rozumu, aby sme si urobili poriadok v myslení. Niektorí sa kvôli estetike začítajú hneď do Kritiky súdnosti, iní, ktorých trápia problémy etiky, sa obracajú na Kritiku praktického rozumu a očakávajú, že im poskytnú návod, ako sa dnes postaviť k problémom etiky. Kant však nepísal tieto diela samostatne, Kant mal pôvodne v úmysle napísať len jedno dielo a vý-

znamný filozof dvadsiateho storočia M. Heidegger hovorí, že Kantovi ide v celom diele o otázku: Ako možno dnes povedať, že Boh je? Nie však preto, že chcel byť praktickým apologetom kresťanstva, ale preto, lebo hľadal jednotu myslenia, ktorá bola od starých

Kant je nielen všeobecne uznávaný, ale aj všeobecne kritizovaný. Zjavne narazil na úplne základnú otázku.

Grékov založená práve na Bohu. Boh bol nielen základom sveta, ale aj identitou myslenia. Povaha tejto identity sa však v novoveku začala meniť, výrazom toho je takzvaný koniec metafyziky a nakoniec i smrť Boha. Táto božská identita však bola aj základom etiky, nevyhnutne sa preto mení aj základný prístup k etike a práve to je predmetom takzvaného kategorického impe-

ratívu. Kanta niekedy považujeme aj za filozofa osvietenstva a osvietenstvo často definujeme ako emancipáciu od vopred daných, akoby človeku predložených tradícií a autorít. Osvietenstvo takto znamená zrod novej, novovekej slobody. Túto novú slobodu bolo treba porozumieť vo vzťahu k celku poznania, to znamená k metafyzike a následne samozrejme k morálke. A práve o to sa pokúsil Kant vo svojich kritikách. Nebolo by preto korektné, keby sme od Kanta očakávali celkom konkrétny náčrt etiky, Kant sa pokúšal sformulovať skôr predpoklady modernej etiky. Kantov kategorický imperatív sa na konkrétnu morálku vzťahuje asi tak, ako metafyzika na fyziku, alebo, ak sa to

„Kantovmu“ morálnemu rigorizmu. Kantov imperatív je síce kategorický, lebo v etike ide o niečo nepodmienné, ale je to imperatív, pretože to nie je jednoducho dané. Mnohé z týchto námietok preto jednoducho zmiznú, keď si ujasníme, že Kant formuluje princípy metafyziky mravov, ale nechce byť učiteľom morálky.

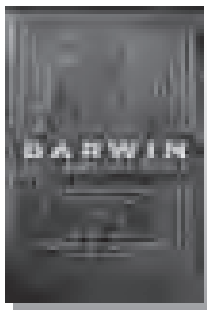
Nakoniec však pred nami vystupuje veľmi vážna otázka, ako sa dostať ku konkrétnej etike. Na túto otázku už Kant neodpovedá, v každodennom živote spoločnosti, sa jej však vyhnúť nemožno. Spoločnosť potrebuje aj celkom konkrétnu etiku a aj vychovávateľ musí vychovávať celkom konkrétne. To sú otázky, ktorým sa venujú mnohí Kantovi nasledovníci, a to nielen vo filozofii, ale aj v teológii, či dokonca aj vo vede. Kant je nielen všeobecne uznávaný, ale aj všeobecne kritizovaný. Zjavne narazil na úplne základnú otázku. Je dobre, keď sa aj na našom trhu objavujú knižky, ktoré do tejto diskusie vstupujú celkom konkrétnym a kvalifikovaným spôsobom, tak ako zborník z edície Pomfil pod názvom Kantův kategorický imperatív. Ani on síce neprináša jednoznačnú odpoveď na všetky dnešné otázky etiky, možno však pomôže vytvárať predpoklady skutočnej diskusie o nich.

Imrich Sklenka

(R)evolučná teória po 150 rokoch

- ▲ Charles Darwin
- ▲ **O pohlavním výbere**
- ▲ Preklad Hana Marsault-Rejková
- ▲ Academia 2005
- ▲ 472 strán
- ▲ 290 Kč

- ▲ James D. Watson (ed.)
- ▲ **Darwin: The Indelible Stamp. The Evolution of an Idea**
- ▲ The Running Press 2005
- ▲ 1260 strán
- ▲ 29,95 USD

- ▲ Edward O. Wilson (ed.)
- ▲ **From So Simple A Beginning. The Four Great Books of Charles Darwin**
- ▲ W.W.Norton 2005
- ▲ 1706 strán
- ▲ 39,95 USD

- ▲ Ernst Mayr
- ▲ **Čo je to evolúcia**
- ▲ Preklad Juraj Šebesta
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 411 strán
- ▲ 480 Sk

Býva zvykom čitateľom predstavovať nové a neznáme knihy. Asi ťažko by sme však mohli považovať dielo Charlesa Darwina za neznáme či nové. Preto sa teda dve významné americké nakladateľstvá W. W. Norton a The Running Press nezávisle rozhodli vydať súbor štyroch kníh tohto autora (The Voyage of the Beagle (1845), On the Origin of Species (1859), The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex (1871), The Expression of the Emotions in Man and Animals (1872)) s predslovmi dvoch najvýznamnejších biológov súčasnosti, profesora Harvardovej univerzity a nositeľa dvoch Pulitzerových cien Edwarda Wilsona a popredného molekulárneho biológa a nositeľa Nobelovej ceny za fyziológiu a medicínu Jamesa Watsona (v roku 1962, spolu s Francisom Crickom a Mauriceom Wilkinsom)?

Dobrých dôvodov je hneď niekoľko. Myšlienky Charlesa Darwina spred jeden a pol storočia nestratili nič na svojej príťažlivosti. Darwin priniesol nielen prelomovú koncepciu moderného vedeckého myslenia v prírodných vedách, ale zároveň jeho práce patria k základným kultúrnym odkazom 19. storočia, majú zásadný dosah na naše vnímanie sveta a umožnili odhalenie pôvodu biologického druhu, ktorý tak pyšne nazývame Homo sapiens. Darwin si uvedomoval, že naviď zmenil obraz človeka. Zosadil ho z piedestálu „pána tvorstva“ a prekonal tak kľúčové filozofické i náboženské koncepcie. Podľa samotného autora je práca O pôvode druhov... (On the Ori-

gin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life, 1859) súvislou argumentáciou v prospech úlohy prírodného výberu (natural selection) v biologickej evolúcii. V Darwinovom chápaní nemá evolúcia nijaký smer ani účel, jedinou „riadiacou silou“ je neustále vytváranie náhodných variantov (mutácií) a ich selekcia v následných generáciách. Táto jednoduchá myšlienka je geniálna. Darwin bol génius. Mal výnimočný pozorovací talent, bol úžasne pracovitý so zmyslom pre detaily a opieral sa o deduktívne myslenie. Svoju teóriu podložil stovkami, či skôr desiatkami tisícov, dôkazov, ktoré systematicky získaval na ceste okolo sveta na lodi H.M.S. Beagle, a analýzami výsledkov experimentov, ktoré uskutočnili mnohé generácie ľudí pri zdomáčkovaní rôznych druhov zvierat, od psov a mačiek cez hospodárske zvieratá až po poštové holuby. Darwinova evolučná teória nie je jednoduchou intuitívnou predstavou. Z viacerých predchodcov i súčasníkov len Alfred Russel Wallace dospel k rovnakému záveru ako Darwin. Roky výskumu, ktoré nasledovali po publikovaní základnej myšlienky, priniesli dôkazy z oblasti komparatívnej anatómie, zoológie, botaniky a množstvo paleontologických nálezov. Spolu s pravidlami dedičnosti, ktoré odhalil Gregor Johann Mendel, tak obaja bádatelia položili základy modernej biológie. Takmer stopäťdesiat rokov po publikovaní zásadnej Darwinovej práce, máme k dispozícii bezprecedentné množstvo dôkazov. Dvadsať storočie rozvojom molekulárnej biológie a genetiky umožnilo

definitely one from the other, constitutes in itself a significant argument in favor of this theory...“ – citované z pápežovho prejavu 22. 10. 1996).

Podľa Wilsona Darwinova teória je základom vedeckého humanizmu, ktorý oponuje nielen náboženskej predstave vzniku človeka zásahom vyššej moci, ale zároveň aj ateistickej marxisticko-leninskej dogme, ktorá determinuje ľudskú prirodzenosť výchovou v politicko-ekonomickom systéme komunizmu. Obe tieto predstavy, prenesené do praktickej politiky, priniesli ľudstvu nesmierne utrpenie. Vedecký humanizmus považuje náš biologický druh i našu výnimočnosť inteligenciu za produkt miliónov rokov evolúcie. Ľudia boli po mnohých generáciách selektovaní pre život v podmienkach africkej savany v relatívne malých skupinách a dodnes majú nezmazateľnú pečať svojich živočíšnych predkov. Pochopenie ľudskej prirodzenosti vyžaduje postupné odstraňovanie mýtov a nesie so sebou zodpovednosť individuálnej voľby sprevádzanej intelektuálnou slobodou.

Dnes vieme, že Darwinova myšlienka umožňuje pochopiť nielen vznik a vývoj vyšších organizmov, ako sú živočíchy a rastliny, ale týka sa aj mikroorganizmov či vírusov. Evolúcia je preto univerzálnym biologickým fenoménom. Môžeme ju skúmať aj na úrovni informačných makromolekúl priamo v skúmavkách alebo ju modelovať v počítačových simuláciách. Vznik kmeňov patogénnych baktérií rezistentných voči liečivám sme schopní sledovať v reálnom čase. Každý z nás si zaiste všimol, že v priebehu pár desiatok rokov sme museli (a ešte budeme musieť) vyvíjať

V Darwinovom chápaní nemá evolúcia nijaký smer ani účel, jedinou „riadiacou silou“ je neustále vytváranie náhodných variantov (mutácií) a ich selekcia v následných generáciách.

vysvetliť podstatu vzniku variantných (mutantných) jedincov a mechanizmy prenosu dedičných vlastností z rodičov na potomkov. Moderný biomedicínsky výskum dokázal, že ľudia a šimpanzi sú až neveriteľne blízki príbuzní. Na úrovni sekvencie molekúl DNA, ktoré sú nosičom genetickej informácie, sme si podobní na 98 percent. Darwin dokonca ovplyvnil aj matematikov a informatikov, ktorí dnes využívajú metódu evolučných, respektíve genetických, algoritmov.

Ernst Mayr, jeden z najvýznamnejších evolučných biológov 20. storočia (jeho kniha What evolution is? vyšla aj v slovenskom preklade Juraja Šebestu Čo je to evolúcia?, Kalligram 2004) preto oprávnenne konštatuje, že evolučná teória už nie je hypotézou, pri ktorej je potrebné uvádzať jednotlivé parciálne dôkazy a argumenty, ale ju treba považovať za nezvratne dokázaný fakt. Podľa Edwarda Wilsona evolúcia prírodným výberom v súčasnosti získala silu matematického teorému a Theodosius Dobzhansky tvrdí, že v biológii nič nedáva zmysel, ak na to nehladáme vo svetle evolúcie. V roku 1996 dokonca aj katolícka cirkev slovami pápeža Jána Pavla II. bola ochotná pripustiť, že vedecký výskum v posledných päťdesiatich rokoch podporuje evolučnú teóriu, ktorú už nemožno naďalej považovať len za hypotézu („...Today, almost half a century after the publication of the encyclical, new knowledge has led to the recognition of the theory of evolution as more than a hypothesis. It is indeed remarkable that this theory has been progressively accepted by researchers, following a series of discoveries in various fields of knowledge. The convergence, neither sought nor induced, of results of work done indepen-

nové generácie antibiotík. Dnes zrejme najpopulárnejšia ukážka platnosti Darwinovej teórie – hroziaca pandémie ľudskej verzie vírusu vtáčej chrípky postupne začína vyláčať z pozornosti laickej verejnosti aj Spielbergov Jurský park.

Na druhej strane sme konfrontovaní s každodennou slovenskou realitou. Podobne ako v mnohých iných prípadoch,

každý tvrdí, že Darwina pozná a každý mu rozumie. A dokonca sa stalo populárnym jeho myšlienky kritizovať. Slovenský žurnalista „zaručene znaly veci“ uzatvára: „Žiaci v USA či na Slovensku by sa určite mali dozvedieť o ideí stvoriteľa, a súčasne by mali počuť aj zložitejšiu pravdu o Darwinovi. Príklad existuje – v americkom štáte Kansas chcú úrady začleniť do výučby aj vedeckú kritiku darvinizmu. To je zaujímavá cesta aj pre Slovensko.“ (Martin Hanus: Darwin dnes. .týždeň č.33, 2005). Povrchnému žurnalistovi by sme azda mohli odpustiť. Oveľa horším, dovoľím

Emila Hadača a Aleny Hadačovej v Nakladateľstve Československej Akadémie Vied, Praha 1953) a je poznačený politickou klímou tohto obdobia (pozri komentár prekladateľov Darwin a tvůrčí Darwinismus). Jedinou ďalšou preloženou prácou bol po dlhý čas Výraz emocií u človeka a u zviriat (Nakladateľstve Československej Akadémie Vied, Praha 1964, preklad Josef Král a Václav Příhoda). V tomto roku sa česká Academia podujala publikovať časť Darwinovej práce The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex, pod názvom O pohlavním výbere. Darwinove práce

Moderní kritici Darwina často tvrdia, že jeho evolučná teória je prekonaná. U laikov tieto tvrdenia často vyvolávajú dojem, že evolučná teória neplatí.

si povedať až trestuhodným príkladom, je učebnica biológie (Katarína Ušáková, Dušan Matis a Vladimír Kováč: Biológia pre gymnázia 4, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002). Pod rúškom naivnej politickej korektnosti sa na hodinách biológie do hláv stredoškolských študentov vtikajú „alternatívne teórie“. V učebnici v kapitole venovanej pôvodu a vývoji živočíchov sa na stranách 73 až 75 dočítame viac o kreacionizme ako o Darwinovi. Navyše, podľa učebnice, „treba rešpektovať, že na svete je obrovské množstvo ľudí, ktorí veria, že celý svet, a teda aj život na Zemi, je dielom stvoriteľa“. Nuž, to veru nie! Pravda je, že zatiaľ nerozumieme všetkým biologickým fenoménom a ani všetkým aspektom evolúcie. Vedecká metóda nám však umožňuje bádať aj v nepreskúmaných oblastiach, formulovať hypotézy, nekompromisne vyvracať lži a posúvať tak ďalej hranice nášho poznania. Darwinova teória obstála v ťažkých skúškach využívajúcich vedeckú metódu. Naproti tomu predstavy božského stvorenia alebo inteligentného dizajnu sú vierou. Sú to postuláty, či skôr dogmy, bez akejkoľvek možnosti vedeckého testovania, do učebnice biológie preto nepatria.

Moderní kritici Darwina často tvrdia, že jeho evolučná teória je prekonaná. U laikov tieto tvrdenia často vyvolávajú dojem, že evolučná teória neplatí. Dnes je preto o to nájvyššie nutné pochopiť základné princípy evolúcie. Lenže koľko dnešných slovenských biológov, chemikov, geológov, filozofov či iných vedeckých pracovníkov alebo učiteľov čítalo a pochopilo Darwina? Dovoľujem si tvrdiť, že je v našej krajine len málo takých, ktorí si prečítali aspoň jednu Darwinovu prácu. Jedným z dôvodov je aj to, že preklad knihy O pôvode druhov... vyšiel v českom jazyku ešte v päťdesiatych rokoch (O vzniku druhů přírodním výběrem v preklade

pritom vyšli v mnohých prekladoch a bude zrejme pomerne ťažké nájsť kultúrny národ, do jazyku ktorého by preložili neboli. Slovenské pedagogické preklad Darwina nám chýba. Preto? Nedozrela naša spoločnosť? Sme až takí ignoranti? Všetci ho už poznáme? Alebo sa azda bojíme, že by ďalšie generácie v prichádzajúcej ére znalostnej ekonomiky mohli spoznať pravdu o ľudskej prirodzenosti a pochopiť, že historické predstavy vnútené im spoločnosťou sú len bludmi?

Britský Arts and Humanities Research Council plánuje investovať 250 tisíc libier šterlingov do projektu, ktorého cieľom je vytvoriť elektronický archív kompletného diela Charlesa Darwina dostupného online. Archív bude obsahovať 42 zväzkov knižných prác autora a ďalšie stovky kratších publikácií vrátane článkov v časopisoch a osobných denníkov autora (<http://darwin-online.org.uk>). Samozrejme, každá knižnica na Slovensku by rada disponovala takýmto rozpočtom na svoje projekty. Ale nielen o peniazoch je bieda slovenskej kultúry.

Čo dodať na záver? Pre tých, ktorým sa pri myšlienke na evolúciu stále ježia vlasy a zotrávajú z tých či oných motívov naďalej skeptikmi, je možné pripomenúť len citát Herberta Spencera: „Those who cavalierly reject the Theory of Evolution, as not adequately supported by facts, seem to forget that their own theory is supported by no facts at all.“ Pre nás ostatných ostáva veriť, že slovenská kultúra nebude naveky ochudobnená o Darwinovo dielo a niektoré zo slovenských vydavateľstiev nájde dostatok odvahy, aby vydalo aspoň jednu z jeho kníh. Pripomínam, že Darwin píše svoju vedeckú argumentáciu pútavým spôsobom, ktorý iste osloví vnímavého čitateľa.

Jozef Nosek

Dorota Sadovská, Parazit 2002

O umieraní „neviditeľného“

Od čias osvietenstva až po dnešok sa v prejavoch intelektuálov západného sveta ustálil úzus postupného vytrácania „náboženského“ z verejného priestoru, ústupu náboženských inštitúcií v spoločenskej základni a skoro očakávaného „konca náboženstva“. Z pohľadu súčasného človeka je nepochybné, že náboženská moc stratila svoju nadvládu a organizujúcu silu, no myšlienka absolútnej smrti religiozity nie je taká jednoznačná, ako by sa mohla na prvý pohľad zdať. Skutočne je dejinný osud náboženstva spečatený a jeho vyčerpanosť povedie k jeho následnému zániku? Čo viedlo k onej vyčerpanosti? Odpoveď na tieto otázky treba hľadať v dávnej minulosti ľudského rodu a v prevratných náboženských premenách, ktorých rozsah predurčil beh dejín práve týmto smerom.

- Marcel Gauchet
- Odkouzlení světa. Dějiny náboženství jako věci veřejné
- Preklad Pavla Doležalová
- CDK 2004
- 260 strán
- 459 Sk

medzi „viditeľnou“ danosťou a „neviditeľným“ chcením. Správny kľúč k pochopeniu náboženského fenoménu od jeho počiatkov vidí v snahe porozumieť dalekosiahlej premene, z ktorej vznikla moderná organizácia spoločnosti a ktorá prebehla vďaka „zániku vlády neviditeľného a straty prirodzeného kúzla“. Ale neboli to len vlastné vnútorné sily náboženstva, ktoré v prúde dejín dusili jeho vitalitu, ale aj samotná organizačná premena spoločnosti, vytvárajúca prostredie čoraz menej hostiteľské pre moc kúziel, spoločenských spásy či zakladateľských mytologických rozprávání.

Kľúčovým predpokladom knihy Odkouzlení světa je fakt, že prelomový rozvrat prirodzeného poriadku a kolektívnej podriadenosti presahujúcej sile bol znamením pretrhnutia puta medzi mýtickou minulosťou a prítomnosťou, čo v rovine pozemského života predstavovalo snahu budovať existenciu nezávislú od vonkajších božstiev. Čo však zapríčinilo tento pre náboženstvo hlboký rozvrat a útlm? Išlo predovšetkým o premenu vzťahu medzi „viditeľným“ a „neviditeľným“ a ich dôležitosť, akú hrali v histórii ľudstva. Vznikom štátu ako prvej skutočnej náboženskej revolúcie, nástupom božstva z iného sveta a mimosvetkým zameraním života, ale aj zápasom vo vnútri kresťanstva sa porušila kontinuita medzi základnými sférami a jadro „ne-

viditeľného“ sa presunulo hlboko do stredu „viditeľného“.

Ako Gauchet dokladá, vznik štátu zapríčinil odklon funkcie náboženstva od chceného zámeru a celý beh náboženských dejín sa odlúčil od svojej prvotnej podstaty. Rozviazaním zväzku s mýtickou minulosťou, investovaním do prítomnosti a budúcnosti, nástupom monoteistického božstva, oddialením neba od zeme, ale aj novým usporiadaním spoločnosti sa naplnilo dejinné poslanie náboženskej viery a jej organizujúca sila prestala byť neoblomnou.

Keď na vznik štátu nazeráme optikou Gaucheta, ktorá sa vyznačuje postupným naplňaním snáh zániku vlády božstva nad pozemským životom, otázkou zostáva vitálny potenciál, ktorý formoval a stále formuje západnú civilizáciu. Ak sa dnes západná civilizácia stotožňuje s myšlienkou očakávaného zániku náboženského fenoménu vo verejnom priestore, ako intelektuálny svet už niekoľko storočí len potvrdzuje, čo potom poháňa jednotlivca a kultúru západnej spoločnosti?

Gauchetova odpoveď na položenú otázku zdôrazňuje najmä pravú historickú úlohu náboženstva v dobe kompletného usporiadania spoločenského priestoru, bytia človeka a vykryštalizovania vzťahov medzi „viditeľným“ a „neviditeľným“. Ak sa potom objavujú tendencie považovať

stratila, jej zvnútornená podoba v pozemskom jednotlivcovi naďalej dýcha. Súčasný človek prejavuje rovnakú potrebu niečomu veriť, ako ju pociťovali a prejavovali generácie predkov. Tým len Gauchet dokladá, že viera a individuálna religiozita dokáže prežiť aj v nehostinnom prostredí, kde sa

Gauchet odmieta prijať tradičný prístup k náboženstvu a rovnako spísaným dejinám a vlastnou cestou sa púšťa ho historického výkladu vzťahu medzi „viditeľnou“ danosťou a „neviditeľným“ chcením.

náboženstvo za umierajúce, tak jedine v tomto zmysle. Organizujúca životaschopnosť – vznikom štátu a predefinovaním pozemského bytia a nadprirodzenej sily – vyčerpanosť svoje zdroje a dokonáva svoju prelomovú dráhu odklonu a odlúčenosti od odvekej náboženskej podriadenosti.

Aj keď sa vláda „neviditeľného“ nad verejným priestorom nenávratne

hmotná, politická a intelektuálna konštrukcia odkláňa od predtým podpierajúcej náboženskej podriadenosti. A čo povedať na záver o umieraní „neviditeľného“? Možno v zmysle organizujúcej štruktúry áno, no ako o stále sa okysličujúcom a nevyčerpatelnom zdroji kultúry nie.

Marek Mocker

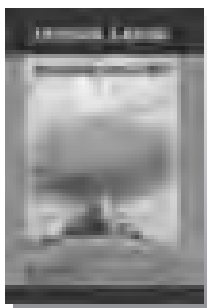
Bronislava Štecherová, bez názvu, 2005

Práve lineárny a evolucionistický výklad dejín, spájajúci budúcnosť s rastom, prevahou „svetskosti“ nad „posvätnosťou“ a „racionalizáciou“ inšpiroval francúzskeho filozofa Marcela Gaucheta. Ten odmieta prijať tradičný prístup k náboženstvu a rovnako spísaným dejinám a vlastnou cestou sa púšťa do historického výkladu vzťahu

Právo proti právu

„Chápem, že masmédiá dávajú prednosť skôr drámam – a naozaj ich na Blízkom východe nie je nedostatok. U čitateľov a divákov vo vzdialených krajinách sa preto môže vytvoriť dojem, že nič iné sa tu nedeje, iba dramatické udalosti,“ píše novinár, spravodajca z Blízkeho východu Yehuda Lahav na obálke svojej najnovšej knihy Odsúdení spolu žiť.

- Yehuda Lahav
- Odsúdení spolu žiť
- Vydavateľstvo PT 2005
- 157 strán
- 229 Sk

spravou či televíznou reportážou o ďalšom politickom alebo vojenskom vývoji v izraelsko-palestínskom konflikte, sa skrývajú príbehy ľudí, pre ktorých je tento konflikt súčasťou každodenného života. Mozaikou osudov a postrehov, pôsobivo navodenou atmosférou, prekvapivým detailom, odlišným uhlom pohľadu, iróniou okamihu či odhalením nečakaných súvislostí nám Yehuda Lahav ponúka protiváhu, komplement oficiálneho spravodajstva.

Ako píše v úvode, nejde mu o popis historického vývoja izraelsko-palestínskeho konfliktu – koho zaujíma, môže si nájsť iné pramene –, ale o to, aby čitateľovi, bežnému konzumentovi správ, cez skúsenosti svoje i druhých, priblížil javy, ktoré tento konflikt sprevádzajú.

Autor nie je pri predostieraní javov ľahostajný. Až programovo (a je si toho vedomý, veď nám sám prezradí, že niektoré jeho príbehy sú „prisladké“) nás svojimi glosami presvedča, že napriek všetkému chce väčšina obyvateľov Izraela aj Palestíny žiť v mieri a že za každých okolností a v každom kon-

flikte sa nájde na oboch „stranách“ priestor pre porozumenie a vzájomnú pomoc. Záver, ku ktorému všetky príbehy smerujú, je jasný: najdôležitejšie pre bežného človeka je, aby mohol žiť spolu so svojimi susedmi v pokoji a bezpečí a že všetky ďalšie otázky, národnostné, územné a politické, sú druhořadé. Zdanlivo dominantnými sa stávajú len vďaka radikálom, ktorí ich z rozličných príčin vyostrujú a snažia sa priestor pre porozumenie obmedziť.

Nie je to, žiaľ, také jednoduché. Radikáli na oboch stranách konfliktu

mas sa teší obrovskej popularite medzi Palestínčanmi a medzi jeho základné programové body patrí „vytlačenie Izraela do Stredozemného mora“. Nenávisť sa, žiaľ, na Blízkom východe stala príliš masovou záležitosťou. Sám autor píše, že tu stojí „právo proti právu“ a riešením teda môže byť len pre obe strany „bolestný“ kompromis, na ktorý čas ešte len musí dozrieť.

Yehuda Lahav nie je jediný, kto sa venuje tomuto žánru. V posledných rokoch vyšli aj iné publikácie od žurnalistov, ktorí sa rozhodli „preniknúť za

gami a známymi na Slovensku, vďaka čomu rozumie slovenskej aj izraelsko-palestínskej realite. Odsúdení spolu žiť je slovenská kniha – určená slovenským čitateľom. Autor v nej pripomína spojenia medzi Izrealom, Palestínou a Slovenskom. V jednej črte sa mimochodom dozvedáme, že rodina hovorca izraelskej armády pochádza zo Slovenska, v inej, že otec hlavného izraelského rabína bol pred vojnou rabinom v Prešove, či o osude Slovenky, ktorej manžel práve slúži v izraelskej armáde. Čitateľ si zrazu uvedomí, že situácia na Blízkom východe sa nás dotýka, a to viac, ako si doteraz myslel. Žiadna kniha, ktorá by k nám prišla v preklade, by asi nedokázala v slovenskom čitateľovi vzbudiť taký pocit bezprostrednosti.

Posledná tretina knihy patrí črtám zo sveta (Podkarpatsko, Albánsko, Kosovo...). Len zdanlivo je to iná téma. Zrazu sa všetko zrelatívni a my si uvedomíme, že Blízky východ nie je jediné miesto, kde sú nevyriešené konflikty. Záver knihy je venovaný dvom „návratom“ do Československa v roku 1968 a veľmi osobným spomienkam autora na detstvo a blízkych v období slovenského štátu. To je zase bezprostredné prepojenie na našu minulosť, kde sa musíme zamyslieť, či sme sa už s ňou čestne vysporiadali.

Táňa Jajcayová
a Jakub Jajcay

Mozaikou osudov a postrehov, pôsobivo navodenou atmosférou, prekvapivým detailom, odlišným uhlom pohľadu, iróniou okamihu či odhalením nečakaných súvislostí nám Yehuda Lahav ponúka protiváhu, komplement oficiálneho spravodajstva.

sú takí početní, že sa takmer stali mainstreamom. Stačí spomenúť fakt, že to bola práve tvrdá rétorika na adresu Palestínčanov a sľúbené vojenské odvety za samovražedné útoky, „ničenie palestínskych domov jeden za druhým, ak to bude potrebné“, ktoré priniesli Arielovi Šaronovi a jeho vtedajšej strane Likud víťazstvo v posledných všeobecných voľbách. Na druhej strane hnutie Ha-

titulky novín“. Kniha Odsúdení spolu žiť má však v tejto konkurencii svoje špecifické miesto. Yehuda Lahav, ktorý pochádza zo Slovenska (narodil sa v roku 1930 v Košiciach, detstvo prežil v Prešove) je jediný novinár, ktorý žije v Izraeli a píše o konflikte po slovensky. Poznáme ho ako korešpondenta Slovenského rozhlasu a ďalších našich médií. Stále udržuje čulé styky s kole-

Zaslepená generácia očami jej vidiaceho príslušníka

- ▲ Arnošt Kolman
- ▲ **Zaslepená generace. Paměti starého bolševika.**
- ▲ Preklad Vladimír Tosek
- ▲ Host 2005
- ▲ 426 strán
- ▲ 575 Sk

V záplave sovietskej literatúry je kniha Arnošta Kolmana vzácnou výnimkou: je vzácná nielen tým, že je výnimočná, ale že je takpovediac výnimkou zvláštneho typu. Zatiaľ čo súčasní európski a americkí soviológovia interpretujú dejiny Sovietskeho zväzu od Októbrovej revolúcie po rozpad sovietskeho impéria akoby z pozície blahosklonného víťaza s pocitom satisfakcie, ba i radosti nad porážkou dávneho protivníka, a vykladajú ich ako víťazstvo dobra nad zlom, múdrosť nad šialenstvom, čo sa chápe v politickej rovine ako víťazstvo demokracie nad totalitou, liberalizmu nad socializmom a osvietených politikov nad primitívnymi diktátormi, Kolmanove memoáre akoby rozprávali o niečom inom: neopakujú ošúchané, stokrát počuté a prečítané floskuly, teraz už povýšené na opuncované pravdy, neopierajú sa o konvenčné politologické kliše, ale o autentické poznatky a skúsenosti slávneho, aj u nás známeho matematika a marxistického filozofa, na ktorého sa ešte staršia generácia pamätá ako na riaditeľa filozofického ústavu ČSAV a nadšeného stúpenca a propagátora Dubčekovho reformného pokusu o „socializmus s ľudskou tvárou“. Je to v podstate Kolmanovo autobiografické rozprávanie životného príbehu „starého bolševika“, ako sám seba v podtitule knihy nazýva.

Arnošt Kolman mal dvadsaťtri rokov, keď ako vojak rakúsko-uhorskej armády padol v roku 1915 do ruského zajatia, kde ho potom zastihli revolučné udalosti, ktoré predznamovali jeho ďalší život. Vďaka svojej ľavicovej orientácii a marxistickej príprave, ktorú získal ešte počas svojho vysokoškolského štúdia v Prahe, sa ako zajatec zbližil s budúcim revolučným ideológom Nikolajom Bucharinom, ktorý ho priviedol do Komunistickej strany a medzi vedúce osobnosti Októbrovej revolúcie, čo bol začiatok jeho závažnej politickej kariéry: nasledujúcich šesťdesiat rokov prežil už ako sovietsky občan aktívnym životom revoluci-

onára v rôznych vedúcich, autoritatívnych, riadiacich politických a vedec-kých funkciách, v straníckom aparáte, aj na univerzitných a akademických postoch, ako profesor matematiky a filozofie, priekopník kybernetiky a pod. Je len prirodzené, že na rozdiel od väčšiny soviológov sa nepozerala na Sovietsky zväz a jeho históriu očami jeho politických odporcov, ale z hľadiska myšlienok a ideálov, ktoré stáli pri jeho kolíske a ku ktorým sa aj on sám celý život hlásil.

Z tejto pozície, ako zasvätený svedok prebiehajúcich procesov, sledoval Kolman porevolučný vývin Ruska a zúčastňoval sa na jeho riadení so značnou dávkou idealistického radikalizmu „novoverca“, ale aj s hlbokým pochopením európskeho vzdelanca pre politické a ľudské problémy revolučných mäs a predovšetkým ich vodcov. Ak si uvedomíme, že v tejto riskantnej pozícii ľavicového intelektuála európskeho typu prežil plných päťdesiatosem rokov svojho aktívneho života uprostred búrlivého, často nevysspytateľného revolučného kvasu, nevyhneme sa znepokojivým otázkam, na ktoré našinec, zvyknutý na prosté „johnsonovské“ poučky, čaká, ak už nie jednoznačnú odpoveď, tak prinajmenšom čo najjednoduchšie vysvetlenie. Také mu však Kolman neponúka, už aj preto, že by ďaleko presahovalo rámec jeho memoárov, zato mu pomáha vymotať sa vlastnými silami z labyrintu paradoxov a protirečení a vlastným úsudkom pochopiť logiku revolučných procesov.

Kolman sa napriek dodatočnému poučeniu nespráva ako vojak, ktorý sa po bitke cíti generálom – nekoriguje svoje pôvodné postoje, správanie a reakcie.

To, čo sa na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov minulého storočia javilo – možno aj samotnému Kolmanovi – ako splet paradoxov a protirečení, bolo už prvým príznakom antagonizmu dvoch základných zložiek sovietskej spoločnosti, usilujúcich – každá iným spôsobom – o rozriešenie kľúčovej otázky sovietskej revolúcie: či má byť táto revolúcia východiskom a hnacou silou revolúcie svetovej a či teda má byť Sovietsky zväz oporou všetkých revolučných síl na svete, alebo sa má sústrediť na budovanie socializmu doma, kde tieto sily už zvíťazili, a takto sa vyčleniť z reťaze solidarity a zo spoločného boja proti kapitalizmu. Tu treba poznamenať, že v tom čase celosvetová hospodárska kríza a rozmáhajúce sa revolučné pohyby na všetkých kontinentoch zvyšovali šance revolučných síl, hoci hospodársky potenciál víťazných veľmocí im dokázal ešte úspešne čeliť a neskôr aj rozčesnúť ich jednotný front a odvieť nemeckých a talianskych rebelov pod vedenie Hitlera a Mussoliniho a s nimi do nacisticko-fašistického tábora.

Rezignácia na svetovú revolúciu vyhovovala prirodzene všetkým, ktorí sa ňou cítili ohrození, no paradoxne aj časti sovietskej spoločnosti: na budovaní socializmu v jednej krajine bola totiž čoraz väčšmi zainteresovaná privilegovaná vrstva sovietskej byrokracie, ktorá už pod vedením Stalina a jeho prívržencov ovládla vedúce miesta v Strane a podriadila svojim záujmom nielen politické vedenie štátu, ale najmä jeho ekonomiku a štátnu administratívu, od kolektívizácie a budovania

priemyslu až po budovanie armády, bezpečnostného aparátu a najmä represívnych orgánov. V rámci Komunistickej strany čoskoro vyrástla vrstva „sovburov“ (sovietskej buržoázie), ktorá sa stala hlavnou oporou Stalina a ideologickým jadrom „stalinizácie“ a nakoniec vzala do rúk aj kormidlo zahraničnej politiky, zaviedla ZSSR do „rodiny“ kapitalistických štátov a začala rozkrúcať do čoraz vyšších obrátok povestný Stalinov „mlynček na mäso“, ktorý v priebehu nasledujúcich rokov zošrotoval nielen Trockého opozíciu, ale s ňou aj celú Leninovu garnitúru strojcov a vodcov víťaznej Októbrovej revolúcie – a po nich aj milióny jej účastníkov a nevinných súčasníkov.

Tu treba poznamenať, že Kolman napísal svoje pamäti až v priebehu sedemdesiatych rokov, čiže štyridsať rokov potom, čo prebehli tieto krvavé procesy a ďalších tridsať rokov po ešte krvavejšej vojne, ktorá upevnila pozíciu Stalina už nielen na domácej pôde, ale aj na medzinárodnom poli a položila základ sovietskemu impériu – a po ďalších desaťročiach, ktoré priniesli rad odhalení a rehabilitácií, čiže po dostatočnom odstupe, umožňujúcom triezve posúdenie tejto nešťastnej etapy, ktorá si vyžiadala milióny obetí.

Keďže historické pozadie a kľúčové udalosti Kolmanových memoárov, čiže história Októbrovej revolúcie a Sovietskeho zväzu, sú dnešnému čitateľovi dobre známe (presnejšie, namýšľa si, že ich pozná), nesústreďuje sa jeho záujem na memoáre, ale na memoáristu a na jeho názory: kedy si vlastne uve-

domil, že aj on patrí do tej zaslepanej generácie, o ktorej píše, ako sa vyrovnával s procesom stalinizácie, ako vnímal a prežíval jej dramatický priebeh (a ako ho chápe dnes), ako sa mu podarilo so zdravou kožou a s čistými rukami prejsť týmto krvavým labyrintom a ako dnes posudzuje túto prejdenú cestu v spätnom zrkadle spomienok.

Tu sa zda najvýraznejšie prejavuje váha a hodnota Kolmanovho svedectva: napriek dodatočnému poučeniu sa nespráva ako vojak, ktorý sa po bitke cíti generálom, nekoriguje svoje pôvodné postoje, správanie a reakcie, nerozpráva rečou zmúdreňého historika. Priznáva sa nielen k svojim omylom, ale s kajúcnou úprimnosťou aj k aktívnemu podielu na praktikách tých rokov, na odhaľovaní rôznych úchyliet, z ktorých sa potom vytvárali „trestné kauzy“, často s tragickými dôsledkami; Stalin bol často sám iniciátorom takýchto kauz v oblasti filozofie a histórie, zatiaľ čo v ostatných odboroch sa konštruovali buď na jeho príkaz, alebo z iniciatívy jeho prísluhovačov, ku ktorým – ako sa priznáva – patrili aj on sám, čím napáchal nemálo hlúpostí a ublížil nejednému vedeckému pracovníkovi, z ktorých niektorí boli potom prenasledovaní, ba i usmrtení. Treba však vedieť, že v tom čase, podobne ako väčšina straníkov (bez ohľadu na to, či boli prívržencami Stalina alebo Trockého), bol aj on sám a jeho najbližší presvedčení, že ide o čisto ideologický boj, o generálnu líniu Komunistickej strany, a netušili, že týmto zdaním sa kamufluje zápas o moc a navyše súboj dvoch „bonapar-

tistov“, Stalina a Trockého, ktorý bude mať ďalekosiahle dôsledky. Dokonca ešte aj po Stalinovom víťazstve sa nazdávali, že stalinizmus – so Stalinom alebo bez neho – je niečo ako ľahká choroba, nádcha, a keď zistili, že je to zhubný nádor a že sa nenápadne ocitli v totalitnom štáte, ktorý je na hony vzdialený onomu socializmu, za ktorý bojovali, bolo už neskoro. Ľudia si dobre uvedomovali nešťváry a mravný rozklad spoločnosti, nezatvárali oči pred korupciou a zvoľou úradov, považovali ich však za kozmetické kazy na inak dobre „fungujúcom“ poriadku, v ktorom až oveľa neskôr spoznali jeho despotickú podstatu. Až po mnohých rokoch si Kolman uvedomil, že už štvrt roka po vstupe do Strany sa táto Strana stala jedinou vládnucou mocou a že tým sa začala degenerácia diktatúry proletariátu a jej postupná premena na diktatúru Strany, potom na diktatúru straníckej byrokracie

ho duchovné a názorové dospievanie jeho neskoršie pracovné a priateľské kontakty s takými osobnosťami, ako boli Nikolaj Bucharin, Klára Zetkinová, Maxim Gorkij, Lenin a najmä jeho manželka Krupská, otec kybernetiky Norbert Wiener, John Bernal, J. B. S. Haldane a dlhý rad ďalších, ale aj letmé, no fascinujúce stretnutia s Trockým (ktorého nemal rád), s Majakovským, Šolochovom a desiatkami slávnych revolucionárov, politikov „aparátčikov“, vedcov a umelcov, ktorých mu osud doprial stretnúť za polstoročie jeho rušného života - ako poznamenali jeho myslenie a citový život tri zatknutia a niekoľko rokov väznenia, smrť jeho dvoch synov (jeden padol v prvých dňoch vojny, druhý bol popravený v rámci čistiek), a nakoniec posledné roky života, strávené ďaleko od rodiska aj od adoptívnej vlasti, vo švédskom exile, kde zomrel 22. januára 1979 vo veku 87 rokov.

Medzi politickou praxou a mravnými princípmi sa vytvorila priepasť, do ktorej sa postupe prepadlo všetko, za čo bojovali milióny revolucionárov.

a nakoniec na diktatúru jediného a navyše zlého človeka. Medzi politickou praxou a mravnými princípmi sa takto vytvorila priepasť, do ktorej sa postupe prepadlo všetko, za čo bojovali milióny revolucionárov...

Čitateľ si ľahko domyslí, akú úlohu zohrali v Kolmanových životných osudoch a v jeho intelektuálnom vývine také okolnosti ako jeho židovský pôvod a mladosť prežitá v intelektuálnom ovzduší nemecko-židovskej komunity uprostred modernizmom nakazenej starodávnej Prahy, po boku takých rovesníkov, často rodinne spríbuznených, ako boli František a Jiří Langerovci, Franz Kafka, Albert Einstein, Max Brod, Karel Hašek a jeho anarchistickí priatelia, s ktorými sa viedli spory a učené diskusie o Marxovi a Kautskom, o Komunistickej manifeste a chasidskej mystike... Rovnako si domyslíme, ako vplývali na je-

Ale nemožno túto životnú bilanciu uzavrieť inak ako dvoma strohými citátmi, ktoré dávajú jeho osudom príznačné zavŕšenie a zmysluplnú pointu: 22. januára 1976 oznámil v osobnom liste L. Brežnevovi, že po 58-ročnom členstve vystupuje z Komunistickej strany „na znak protestu proti imperia-lickej politike ZSSR a zrade ideálov socializmu a komunizmu...“ a približne v tom istom čase vyjadril v závere svojich memoárov svoje neochvejné presvedčenie o konečnom víťazstve týchto myšlienok... „A keby ma čakali ešte neviem aké útrapy, nikdy sa nevzdám tohto presvedčenia, ktoré spočíva nielen na mojej túžbe po šťastí pre trpiace ľudstvo, ale ešte viac na poznani nevratných zákonov spoločenského vývoja...“ Je nad čím sa zamyslieť. Aj z čoho si vziať poučenie.

Albert Marenčin

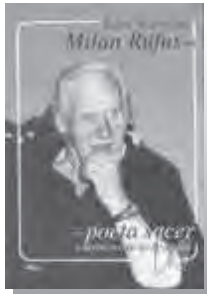
Dorota Sadovská, bez názvu, 2003

Svetlo z hlbín

- ▲ Josef Petr Ondok
- ▲ Muklovský Vatikán
- ▲ CDK 2005
- ▲ 135 strán
- ▲ 318 Sk

- ▲ Karol Nandrásky
- ▲ Milan Rúfus - Poeta Sacer v rozhovore so životom
- ▲ Q111 2002
- ▲ 215 strán
- ▲ 168 Sk

- ▲ Petr Fiala, Jiří Hanuš (ed.)
- ▲ Koncil a česká společnost
- ▲ CDK 2000
- ▲ 220 strán
- ▲ 179 Kč

- ▲ Anton Srholec
- ▲ Svetlo z hlbín jáchymovských lágrův
- ▲ Vydavateľstvo Kon-Press 1991
- ▲ 160 strán
- ▲ 56 Sk

Na úvod našich úvah o vzťahu totalitného režimu a cirkvi treba povedať, že totalitarizmus je možné chápať aj ako „sekularizované náboženstvo“, v ktorom môžeme rozpoznať rad črt, ktoré doteraz patrili výlučne náboženstvu: absolútny nárok (predtým vierouky, teraz ideológie) na pravdu a pokus o všestranné objasnenie spoločenskej reality. Totalitné režimy preto logicky zaujímajú voči cirkvám negatívny až nepriateľský postoj. Na druhej strane sa aj cirkve ocitajú v pozícii inštitúcie, ktorá v sebe nesie autoritatívne a teda zneslobodňujúce prvky, zaujímavé z hľadiska skúmania vnútornej štruktúry a praxe nedemokratických režimov. Odtiaľ by sme mohli položiť aj provokatívnu otázku, do akej miery a či vôbec potrebuje cirkve de-

Ondok a Srholec ukazujú, ako sa prostredníctvom vnútornej premeny človeka, ktorý prechádza ťažkým utrpením, menila aj podoba cirkvi a kresťanstva.

mokraciu ako štátnu formu. Spomeňme napríklad inkvizičné Španielsko či Kalvínovu Ženevu. Na pochopenie vzťahu medzi totalitným režimom a katolíckou cirkvou je veľmi dôležité citlivo vnímať špecifickú situáciu katolicizmu ako duchovného fenoménu a katolíckej cirkvi ako inštitúcie pre československé dejiny.

V knihe Muklovský Vatikán spomína československý kňaz, filozof a prírodovedec Josef Petr Ondok (1926–2003) na dvanásť rokov strávených v komunistických väzeniach, kam sa dostal na začiatku 50. rokov za organizovanie filozoficko-náboženských vzdelávacích

krúžkov pre študentov. Toto spomínanie dostalo názov Muklovský Vatikán podľa starej budovy v leopoldovskom väzení, v ktorej boli v 50. rokoch 20. storočia umiestňovaní väzni z radov kňazov, a to predovšetkým preto, aby nenarušovali socialistickú prevýchovu ostatných väzňov. Slovom autora, ide o pokus „evokovať atmosféru života v krimináli v celkom konkrétnej podobe“, o sprostredkovanie „pohľadu kľúčovou dierkou, ktorý by priblížil všetky aj tie najľudskejšie aspekty“. Ondok podáva nielen cenné svedectvá o táborovom živote kňazov, takých významných osobností, akými boli J. Zvěřina, A. Kajpr, S. M. Braito alebo A. Mandl, ale aj neobyčajne prenikavú a napriek opisovaniu skutočností často aj humorne ponímanú reflexiu muklovského údely. J. P. Ondok bol človek natoľko vyrovnaný a pripravený začínať stále znovu, že väzenie v ňom vyvolalo skôr mnoho ďalších pozitívnych chariziem, ktorými obohacoval druhých. Ondokovým hlavným zámerom nie je dokumentovať a analyzovať dobu represii a sústavnej perzekúcie cirkvi komunistickým režimom, ku ktorej patrilo aj súdenie a väzenie jej predstaviteľov, ale niečo oveľa jednoduchšie: evokovať atmosféru spoluzitania kňazov v podmienkach väzenia, v ktorých sa stretli osobnosti najrôznejšieho typu. Väčšina z nich zomrela skôr, ako mohli vydať svoje svedectvo v postkomunistickej ére po zrútení totalitnej ideológie. Táto éra znamenala pre cirkve nový začiatok. Často si kladiem otázku, ako by práve ich skúsenosti ovplyvnili nový rozvoj náboženského života u nás, nové ponímanie pastoračnej služby kňazov v cirkvi. Neležia mi na srdci natoľko jednotlivé udalosti ich väzenských osudov, ale skôr duchovné skúsenosti, veľké „previerky“ ich viery v tomto období a predovšetkým previerky foriem kerygmy a pastoračného štýlu, ktorý cirkve používa a ktorý sa mnohokrát v minulosti ukázal ako málo účinný, hovorí Ondok. Doba väzenia bola aj dobou hľadania a kritického zamyslenia sa nad minulosťou, lebo pobyt vo väzení poskytoval mnoho času a príležitostí na trpezlivé premýšľanie, na ktoré vonku pri hektickom tempe súčasného života nezostáva čas. Navyše, v tejto väzenskej ekuméne bola príležitosť počuť v dialógu rôzne hlasy bez vedľajších afektov, ktoré často narušujú priebeh dialógu, ako aj dosiahnutie jeho cieľa v normálnych pomeroch mimo väzenia. Bol som svedkom mnohých takých rozhovorov vo väzení, v ktorých išlo o „osud veci Božej“ v našom ľudskom svete a o pravdivé hodnotenie minulosti. Nikdy som nebol svedkom nejakého konfrontačného prístupu, aký som neskôr zažíval napríklad v diskusiách tzv. konzervatívov s progresivistami, spomína autor na roky prežité vo väzení. Ondokovi sa javí ako neprijateľný legendárny štýl literárneho spracovania, ktoré hodnotí dobu prenasledovania cirkvi komunistickým režimom. Sú dejiny perzekúcie cirkvi heroickým obdobím cirkevných dejín, na ktoré môžeme byť hrdí? Vôbec nie! Princíp vnútornej pravdivosti nás núti priznať, že sme ne-

obstáli tak, ako sme mali. Neboli sme na to pripravení. Zabudli sme na obdobie, keď cirkve vedela žiť v podmienkach tvrdého prenasledovania. To sa týka nielen správania jednotlivých kresťanov, ale aj oficiálneho postoja a rozhodovania cirkevných predstaviteľov, konštatuje Ondok. Klub 231, ktorý založil bývalý mukl Jaroslav Brodský, soběslavský učiteľ, sa podujal na úlohu zhromažďovať dokumentáciu o zločinoch komunizmu nie preto, aby sa rozpútala pomsta, ale aby sa preukázalo, že tento zvrátený komunistický systém nemá pre svoje zločiny právo existovať v demokratickej spoloč-

nosti ako politická strana a politická autorita. Nejde o pomstu, ale o vyčistenie ovzdušia a polozenie dobrých začiatkov pre novú cestu slobodného života, ktorý nesmie byť ohrozovaný nijakou formou neslobody a totality.

Kniha Antona Srholca s názvom Svetlo z hlbín jáchymovských lágrův je jedinečným svedectvom o osude ľudí nevinne trestaných za komunistickej hrôzovlády – väzením a nútenými prácami v uránových baniach v Jáchymove. Kniha nepôsobí depresívne a nie je iba obžalobou ani volaním po odplate, ale núti čitateľa – veriaceho i neveriaceho – vcítiť sa do situácie neslobodného človeka a uvažovať o tom, čo je v živote najdôležitejšie a najcennejšie. Zo Svetla z hlbín vyžaruje súčasne obraz ľudsky i duchovne výnimočnej osobnosti autora, ktorý z priepastnej hĺbky uránových baní vydoloval a do nášho oslobodeného života vlastnými rukami preniesol „žiaru Svetla pravého“, Ducha opravdivého kresťanstva. Väzence boli ako veľké monastieri, hovorí Srholec. Komunisti tak budovali zariadenia, kde tisíce ľudí žili skromne, odkázaní len na Boha. V tvrdých podmienkach, kde ide o holé prežitie, sme rozprávali o zmysle všetkého utrpenia, ktoré zakusujeme a hľadali sme odpovede. Čím dlhšie som ponorený do tohto pekla, ktoré nás preveruje ako lúčavka kráľovská, tým menej tomu zlu rozumiem. Človek si zvykne žiť vo svetle reflektorov, v dostrele guľometov, v nebezpečenstvách v šachte. Ani si to neuvedomujem. To nie je to hlavné. Čo je potom to hlavné? Vari vedomie, ktoré pramení z prastarej hebrejsko-kresťanskej múdrosti, že aj to bolestné a namáhavé má svoj zmysel, lebo je to súčasť jediného procesu pochodu ľudstva, teda aj mňa k hlbšiemu porozumeniu a k väčšej láske? Alebo je to nádej, že sa to všetko nakoniec na dobré obráti? Musím o tom popremýšľať. Dnešný večer bol krajší než celý ruženc vedných dní v strachu na slobode alebo na samotkách. Radosť z toho, že sme sa naučili deliť sa aj o to posledné, radosť, ktorá žiarila z tváří kamarátov, radosť, ktorú bolo skôr cítiť než počuť za nemotornými slovami, ktorými sme sa snažili vyjadriť svoje vzťahy k sebe, k svetu, k Bohu, radosť, že naše srdcia a názory sa zlievajú do jediného spevu – to sú chvíle, ktoré tak presvetlia náš život, že potom už človek kráča, aj keď sám, aj keď je len tma, aj keď je len

kalvária, spomína Srholec. Kritérium odporu proti režimu bolo nespoľahlivé. Udačiaci mali často provokujúce reči a viera nás učila žiť bez nenávisti. Prešli sme skúškou, kde odpustenie musí byť buď dôsledné – potom má človek svoje utrpenie, poníženie a urážky pochované kdesi hlboko v srdci, takže si na to nikdy nespomína, alebo nesie bremeno krivdy, ktoré ho urobí zatrpknutým a rastie ako pred Vianocami snehy na horách. V pokore sa mení aj človek vo väzenskej uniforme, hlboko pod zemou, ďaleko od ľudí, na novú kvalitu človeka podobného Kristovi. Romano Guardini rozvinul myšlienku, že podstatu kresťanstva nie je možné zachytiť žiadnym abstraktným pojmom, ale len vyčítať z živej tváre jeho zakladateľa a vnímať z jeho úst. Významný súčasný teológ Hans Küng si kladie otázku: Prečo by mal byť človek kresťanom? Pre Künga znie odpoveď: Aby bol opravdivým človekom! V úplnej tme a v tichu, ktoré ruší len dýchanie kamarátov v prestávke medzi spánkom

Často si kladiem otázku, ako by skúsenosti väznených kňazov ovplyvnili nový rozvoj náboženského života u nás, nové ponímanie pastoračnej služby kňazov v cirkvi.

a polospánkom, uvažuje Srholec o tom, čo je jadro kresťanstva: Kresťanstvo so svojím učením o láske k všetkým, aj k nepriateľom, je úžasné. Škoda, že sme ho uzavreli len do rodín a do malých komunit. My by sme mali veriť a ukázať, že všetky oblasti aj verejného života sa dajú riešiť na tomto základe. Politika, ekonomika, veda, kultúra. My sme zanedbali uplatňovanie týchto princípov a dali sme priestor rasovej, triednej, internacionálnej, dokonca konfesionalnej nenávisti, preto sa tieto ideológie a za nimi schovaní ľudia navzájom pozerajú. Tak veľmi si želám, aby táto otrocká práca priniesla úžitok ľudstvu a nám aby sa stala zdrojom radosti a hrdosti, lebo nakoniec sa môže stať zárukou a ona bude zapojená do stavby spravodlivejšieho sveta, vyslovuje svoju túžbu Srholec. Utrpenie pracuje zvnútra. Potichu, pomaly a systematicky. Rany sa pomaly hoja. Rastie dačo ako zmierenie a nové myslenie. Je to vyjadrené aj v krásnej modlitbe väžňa od Freia Betta: Pane, keď vzhliadaš

na tých, ktorí nás uväznili a mučia nás, zabudni, Pane, na zlo, ktoré spáchali. A rozpomeň sa radšej na to, že táto obeť nás priblížila Tvojmu ukrižovanému Synovi: mučení sme prijali stigmy jeho rán, zamrežovaním jeho Ducha, naše odsúdenie nám otvorilo nádej jeho kráľovstva a poníženie radosť z toho, že sa stávame jeho deťmi. Pretože proces vykúpenia sa deje tak, že Božie kráľovstvo preniká do sveta, nemôže sa vykúpenie uskutočniť bez ľudí. Boh totiž vládne len tam, kde sú ľudia, ktorí uskutočňujú Božiu vôľu vo svete (K. Nandrásky).

Ondok a Srholec ukazujú, ako sa prostredníctvom vnútornej premeny človeka, ktorý prechádza ťažkým utrpením, menila aj podoba cirkvi a kresťanstva. V komunistických väzniach a podzemnej cirkvi vznikali duchovné iniciatívy, ktoré prinášali nové podnety pre teológiu a duchovný život a uplatňujú sa dodnes. Niektoré skupiny v cirkvi sa však nedokázali zbaviť starého spôsobu myslenia ani vo väzniach či v pod-

mienkach podzemnej cirkvi. Uchovávali a konzervovali prekonaný model cirkvi, ktorý aj po získaní náboženskej slobody predkladali verejnosti ako jediný správny. Za čias komunizmu žili u nás mnohí rehoľníci v panelákových a mali občianske zamestnanie. Takýto štýl života im pomáhal lepšie porozumieť problémom ľudí. Po páde komunizmu sa znovu vrátili späť do kláštorov, ktoré museli predtým opustiť a pokračovali v predošlom spôsobe rehoľného života. V dôsledku toho vzniká možnosť odcudzenia sa súčasnému svetu. Na Západe chcú tomu predísť, a preto členovia niektorých rehoľí opúšťajú svoje kláštory a odchádzajú žiť medzi ľuďmi. Dnes aj cirkve musia po toľkých rokoch neslobody vykonať hlbšiu a poctivejšiu sebareflexiu. Musíme však pripustiť, že cesta k zrelej slobode je náročná a treba pre ňu ešte mnoho vykonať, pripomína františkánsky kňaz Ján K. Balázs.

Štefan Šrobár

Dorota Sadovská, Svätý František z Assisi, 2000

Odpútané divadlo a krysy v pivnici

krysieho stáda v pivnici. „Všetchno to ve mně bylo: studeně ztuchlý vzduch prosycený nasládlé čpavým zápachem jedu i ječivé smrtelné steny, tříštící se o plesnivé zdi: do sebe zavinuté křeče bezmoci, zmateně šťvaného zoufalství: ztřeštěné hledání východů: studený pohled vzteku, když se dvě setkají před ucpanou škvírou.“ Začiatok minulého storočia je jeden prepletenec kontrastných pocitov. Ale ten pocit otráveného krysieho stáda v pivnici sa bude vinúť ako Ariadnina niť z labyrintu katakomb 20. storočia. Tak ako odpovedať Čechovovi, ktorý sa pýta slovami lekára Astrova v hre Ujo Váňa: „... či si tí, čo budú žiť o sto, o dvesto rokov, tí, čo im teraz kliesnime cestu, spomenú na nás dobrým slovom? Oj, veru nespomenú...“ Prešlo sto rokov, tak čo, spomenieme si dobrým slovom?

Erika Fischerová-Lichteová vo svojich Dejinách drámy píše o prelome 19. a 20. storočia medzi iným toto: „Roku 1900 Max Planck formuloval kvantovú teóriu a roku 1905 uverejnil Albert Einstein prácu K elektrodynamike pohyblivých telies, kde zdôraznil špeciálnu teóriu relativity. Tieto práce predstavovali vyvrátenie mechanického, od Galilea platného fyzikálneho svetonázoru. Roku 1902 Hugo de Vries objavil prirodzenú mutáciu, ktorá v podstatných bodoch korigovala darvinovské učenie o evolúcii. Roku 1900 vyšiel Freudov Výklad snov a 1905 nasledovali jeho Prednášky k úvodu do psychoanalýzy, v ktorých radikálne sponchýnil základné východiská klasickej psychológie 19. storočia.“ Akosi priveľa zmien. A to nespomínam všetky. Doba je tehotná. Tá túžba po zmene nemôže obísť ani divadlo. Stanislavského divadelný realizmus, alebo naturalizmus, ako nazývajú jeho spôsob inscenovania hier všetci, pre ktorých je kopírovanie skutočnosti, tá úpenlivá snaha po psychologickvej vernosti všetkého, čo sa odohráva na scéne, príužka, tento fotografický, alebo archeologický, vždy historicky verný naturalizmus sa zdá vyčerpaný. Oproti naturalizmu ako reakcia na únavu z reálneho sveta sa v Rusku rodí symbolizmus, plný idealizmu a mystiky. A z napätia medzi týmito dvoma umeleckými smermi sa rodí ruská divadelná avantgarda.

Je veľmi zložitá vyjadriť sa k Tairovovmu textu. Láme sa tu niekoľko hľadísk. Čisto divadelný, vznešenejší sa to pomenúva teatrologický pohľad na danú problematiku a pohľad ľudský, hľadisko, v ktorom sa miešajú politické, psychologické, sociologické i jednoducho materialisticko-požívateľné chutky človeka, ktorý je zhodou okolností umelcom v prelomovom období zmeny spoločenského zriadenia.

Je dobré, že Akadémie múzických umení v Prahe ako prvú knihu v edícii DISK vydáva Tairovovo Odpútané divadlo. Tairov svoje Režisérove zápisky napísal v rokoch 1915 – 1920. Nemecky vyšli v roku 1923, česky v roku 1926 pod názvom Odpútané divadlo, alebo pod názvom Osvobozené divadlo, ktorý bol uvedený v tiráži. Už v roku 1925 na zájazde v Bratislave vystúpilo divadlo českých ľavicových divadelníkov Frejka a Honzla pod názvom Osvobozené divadlo. Bolo to divadlo, ktoré sa pretransformovalo do klaunského divadla Voskovca a Wericha. Honzl bol propagátorom sovietskeho divadla v Československu, a tak je zrejme, že sa Frejka s Honzлом inšpirovali Tairovom.

Tairov ohúrili Európu troma zájazdmi – v roku 1923, 1925 a 1930. Predtým podobný úspech zaznamenal v Európe len moskovský Stanislavského MCHT. V Prahe hral Tairovov súbor až v roku 1930. Československé úrady neumožnili vystúpiť Komornému divadlu Tairova v Prahe počas prvých dvoch zájazdov, lebo sa obávali komunistckej kultúrnej propagandy.

Zaujímavá doba. Muselo to byť fascinujúce. Zo sovietskeho Ruska nepriehádzala ideológia, ale divadlo očarené divadelnosťou, fantáziou a hravosťou.

Kniha Odpútané divadlo má niekoľko častí. Prvú časť tvoria Zápisky režiséra, to je manifest Tairovovej divadelnej tvorby, druhú časť Tairovove prednášky a tretiu explikácie k inscenáciám. Kým prvá časť je poznačená istotou a drzosťou mladého divadelného avantgardistu, druhá a tretia časť, napísané neskôr, keď sa sovietsky režim už „spamätal“ z počiatočného liberalizmu a začal sa tvrdo ideologicky vymedzovať, pôsobia skôr ako ideová obhajoba tvorby a dodatočná ideologizácia inscenácií samotným tvorcom, ktorý si

Tairov šokoval Európu. Dnes je už problém šokovať. Nielen v divadle. Komunizmus, fašizmus, holokaust, terorizmus postupne otupili ľudskú schopnosť senzibility. Informačný, kompjuterový, mediálny tlak zahnal človeka do izolácie a samoty.

chce zachrániť možnosť tvorby. Kniha je doplnená o dobové reakcie na Tairovovu tvorbu českými divadelníkmi Hilarom a Honzлом, doslovom prekladateľky A. Morávkovej a fotografickou prílohou.

„Roku 1912 jsem se po dlouhém váhání a pochybnostech rozhodl, že konečně odejdu z divadla. (...) Odejít jsem musel. Současné divadlo mě netěšilo, neinspirovalo mne, ba naopak, den ode dne, představení za představením, ve mně rostly a dozrávaly pochybnosti a občas mi dokonce připadalo, že nejen současné divadlo, ale divadlo jako takové ztratilo tajemství svého dávného kouzla a že teď, zcela vyčerpané, spěje ke katastrofě.“ Tieto

Tairovove pocity sú aktuálne dodnes a zrejme každý divadelník pokúšajúci sa prekročiť horizont všeobecného a dopracovať sa k jedinečnému, konkrétne vnímaniu sveta prostriedkami divadla, prešiel podobnou krízou. Tairov kritizuje Stanislavského systém prežívania, tvrdí, že každý umelec, teda i herec musí mať vnútorný prežitok, ale tvrdí, že „forma je ten jediný zprostředkovateľ, s jehož pomocí môže byť dílo jedne pochopeno druhými“. Ironizuje hercov prežívania: „Jestliže se pokusíte obnažit podstatu hercova proslulého ‚nitra‘, spatříte ješitnou grimasu diletanství, skrytou pod ‚živelnou‘ slupkou.“ Oproti piplaniu sa v psychológii postáv, ktorej výsledkom má byť čo najvernejšia kópia reálneho života, stavia Tairov hercovu majstrovstvo, ovládanie tanca, pantomímy, žonglovania, ovládanie temporytmu slova, dikcie. Chce zdívaldelniť divadlo, vrátiť sa ku commedii dell arte a ešte ďalej k dionízovskej oslave radosti zo života v antickom divadle. Rovnako ako kritizuje Stanislavského, kritizuje aj Mejercholdove symbolické inscenácie či jeho biomechaniku.

nosť senzibility. Informačný, kompjuterový, mediálny tlak zahnal človeka do izolácie a samoty.

V divadle dnes môžeme robiť, čo len chceme, ak sme schopní osloviť relevantné množstvo divákov. Inšpirovať sa môžeme v Stanislavskom, Mejercholdovi, v Tairovovi, v čínskom divadle, v africkom... je to jedno. Len musíme zaujať. Lebo vznikom filmu a rozvojom TV a internetu sa divadlo, dlhé stáročia centrum spoločenského, kultúrneho i umeleckého diania, odsunulo na okraj. Nič sa nedeje. Každá epocha má svoje priority. Čítať dnes Tairova nie je zaujímavé len z odborného, divadelného hľadiska. Omnoho vzrušujúcejšie je sledovať jeho ľudský osud. Chcel odpútať divadlo a spoluvytváral zariadenie, ktoré ho spútať. Osudy rusko-sovietskej avantgardy a nielen divadelnej, sú poznačené ruskou ruletou. Tairova i Mejercholda začali v tridsiatych rokoch obviňovať z formalizmu a kozmopolitizmu. Tairov sa zachránil. V roku 1933 inscenoval Višnevského Optimistickú tragédiu. Z tejto schematickej sovietskej hry vytvoril monumentálnu inscenáciu revolučného páťosu a prežil. Mejercholdovi sa to nepodarilo. Zatkli ho, uväznili, mučili a zabil v roku 1944. Rovnako zabil aj jeho ženu. Tairova odvolali z vedenia divadla v roku 1949. Jeho Komorné divadlo premenovali na Činoherné divadlo A. S. Puškina. Onedlho potom Tairov zomrel.

„... či si tí, čo budú žiť o sto, o dvesto rokov, tí, čo im teraz kliesnime cestu, spomenú na nás dobrým slovom?“ Pýta sa Čechov na začiatku storočia a zomrie na tuberkulózu. A ja vidím tie davy ľudí počas komunizmu, fašizmu, počas dvoch svetových vojen, počas holokaustu i počas nášho malého zaprdeného československého socializmu a cítim zvieranie v žalúdku, keď si spomeniem na ten pocit otráveného krysieho stáda v pivnici: „... studeně ztuchlý vzduch prosycený nasládlé čpavým zápachem jedu i ječivé smrtelné steny, tříštící se o plesnivé zdi: do sebe zavinuté křeče bezmoci, zmateně šťvaného zoufalství: ztřeštěné hledání východů: studený pohled vzteku, když se dvě setkají před ucpanou škvírou.“

R o m a n P o l á k

Dorota Sadovská, Portrét Barbory J., 2004

- ▲ Alexandr Tairov
- ▲ Odpútané divadlo
- ▲ Preklad Alena Morávková
- ▲ Triton 2005
- ▲ 200 strán
- ▲ 149 Kč

Ak je divadlo odpútané, znamená to, že pred tým bolo spútané, pripútané alebo jednoducho nemalo voľnosť pohybu, bolo neslobodné. Autorovi state Odpútané divadlo Alexandrovi Tairovovi išlo teda o slobodu divadla, o to, aby boli sňaté putá divadlu. Aby divadlo kráčajúce v putách do väzenia alebo na popravu, bolo oslobodené, alebo aby aspoň dostalo milosť.

Bože, aké je to všetko metaforické, patetické a osudové! Ak sa ponoríme do problémov ruskej a sovietskej divadelnej avantgardy začiatku 20. storočia, strhne nás to do vírov politických turbulencií a znovu sa dostaví ten ťažko opísateľný pocit zvierania v žalúdku, ten boj s vlastným strachom, ale i túžba zmeniť spoločnosť, zobudiť človeka, zatriasť ním... Znovu nám vnútorný zrak ukazuje všetky tie rekvizity umeleckého boja počas „reálneho socializmu“ alebo, jednoduchšie povedené, počas „komunizmu“. A kdesi na počiatku bola avantgarda. Západná, ruská a neskôr sovietska. A ešte predtým znechutenie z meštiackeho sveta, z meštiackej morálky a vkusu. Z toho pokrytectva a klamstva. Mejerchold, Tairov, Vachtangov, Ďagilev, Blok, Majakovskij, Chlebnikov, Craig, Artaud, Marinetti... prúd osobností, smerov a nového pohľadu na svet je pred sto rokmi omnoho širší. Symbolizmus, futurizmus, neskôr dada a expresionizmus... A to ešte nespomínam všetky výtvarné smery. Nedôvera v jazyk, nedôvera ku klasickej dramatikovi. Napriek tomu, že realizmus, Ibsen, Strindberg i Čechov sú na vrchole. „Pravý jazyk je jazyk nemých vecí,“ tvrdí Hofmannsthal. „Konev, v poli zapomenuté brány, pes na sluníčku, chudíčký hřbitov, mrzák, selská chaloupka, to všetchno se mi může stát nádobou zjevení.“ Tak načo slová, načo umenie? V Liste lorda Chandosa (1902) Hofmannsthal hovorí o pocite otráveného

Svetlo do tmy

- ▲ Katarína Hradská
- ▲ **Slobodomurárske lóže v Bratislave. Tajné dejiny Bratislavy.**
- ▲ Vydavateľstvo PT a Vydavateľstvo Ivan Štefánik 2005
- ▲ 160 strán
- ▲ 269 Sk

Každodenná realita všedného dňa – od produkcie médií cez oficiálne vyhlásenia politikov, úvahy osobností a pseudoosobností až po nechtiac vypočutý rozhovor v električke – ma presviedča, že sa u nás udomácnila (alebo len prebujnela?) historická nevedomosť, vykorenenosť z vlastnej minulosti. Vedomosti našich súčasníkov o sebe, svojej rodine, ulici, škole, meste, dedine, štáte, národe sú často žalostné. V tejto súvislosti svetlo do tmy vnáša, okrem iných, edícia Bratislava – Pressburg Vydavateľstva PT. Na vianočný knižný trh prináša publikáciu *Slobodomurárske lóže v Bratislave, Tajné dejiny Bratislavy* z pera historičky Kataríny Hradskej.

Knihá prináša svetlo do tmy hneď v niekoľkých rovinách a zároveň vnímavému čitateľovi ponúka široký priestor na úvahy i vlastné hľadanie odpovedí. V prvom rade otvára tému, ktorá na pomyselnom rebríčku skreslených informácií patrí na popredné miesto, slobodomurárstvo. Nájde v nej seriózne informácie, fakty o dejinách slobodomurárskych lóží v Európe a v ich kontexte predstavujú aj Bratislavu/Pressburg. Katarína Hradská odtajňuje trinástu komnatu, logicky vysvetľuje historické súvislosti vzniku slobodomurárstva v stredoveku, a cez modifikáciu z cechovníckych lóží na mysliteľsko-intelektuálne slobodomurárske lóže poukazuje na ich úlohu a miesto v rodiacej sa modernej spoločnosti habsburskej monarchie a následne v občianskej spoločnosti Československej republiky. Autorka si uvedomuje, že boj s fámami a legendami po generácie udomácnenými v našej spoločnosti nie je možné „vyhrať“ na prvý pokus. Odkrýva mechanizmy fungovania slobodomurárskych lóží, sleduje stopy ich praktickej činnosti v meste až po ich zánik na jeseň roku 1938, v predvečer striedania politických režimov na našom území a druhej svetovej vojny. Veľmi realisticky konštatuje, že aj v súčasnosti kolujú o slobodomurároch mnohé mýty – načrtáva príčiny a spôsob ich fungovania v spoločnosti. Pozorný čitateľ v knihe nájde návod, ako si sám môže skladať mozaiku faktov a porovnávať ich s informáciami rozšírenými vo verejnosti, resp. vo svojom najbližšom okolí. Odvážna výzva Kataríny Hradskej (Skúsťe sa aj vy opýtať niekoho z okolia, čo všetko sa mu vybaví, keď sa reč zvrtnie na slobodomurárov...) je mi sympatická z dvoch dôvodov: akcentuje kritické narábanie s informáciami a ich vyhodnocovanie, a súčasne ponúka čitateľovi možnosť byť aktívnym účastníkom cesty za svetlom.

Dorota Sadovská, *Parazit* č. 49, 2002

Živý a pútavý štýl publikácie poskytuje čitateľovi, lačnom po informáciách, aj ďalšiu rovinu – predstavuje Bratislavu ako centrum s bohatým spoločenským a kultúrnym životom, ktorý sa realizoval predovšetkým cez spolky. Hlavné idey slobodomurárskych lóží a ich praktická činnosť spojená najmä so sebazvedávaním a sebazdokonaľovaním vlastných členov, ale aj so šírením myšlienok humanity, filantropie, vzdelanosti a osvety sú pre človeka dneška veľkou inšpiráciou a výzvou.

Autorka dáva čitateľovi spolu s novými informáciami aj novú optiku. Čítaním knihy sa prechádzame po Bratislave, jej dodnes existujúcich uliciach, dodnes stojacich budovách a vnímame ich inak – cez konkrétne udalosti a činy ľudí – obyvateľov Prešporka/Bratislavy. To je vlastne pointa, hlavný zámer celej edície. Predstavuje Bratislavu ako mnohovrstevnú a heterogénnu

sociálny organizmus, ktorý vždy charakterizovala multikultúrnosť. Cez významné osobnosti, spolky a inštitúcie približuje pestrý a zaujímavý život v tomto strategicky rozloženom meste na Dunaji. Ciele, ktoré edícia Bratislava/Pressburg napĺňa, sú užitočné a vítané nielen „starými Bratislavčanmi“ tvoriacimi dnes menšinu medzi

obyvateľmi nášho hlavného mesta. Mimoriadne dôležité sú práve pre prisťahovalcov z rôznych končín Slovenska. Tí do mesta začali v masívnom meradle prichádzať v dôsledku umelo vyvolaných procesov sociálneho inžinierstva komunistických vodcov, no prichádzajú aj dnes vďaka príťažlivej sile metropoly a možnostiam, ktoré

predstavuje. Prostredníctvom takýchto publikácií majú dnešní obyvatelia Bratislavy (Slovenska) možnosť vypetrovať si k starobylému mestu s bohatou minulosťou, ktoré historické zvraty a politické režimy 20. storočia nešetřili, vlastný špecifický vzťah.

Knížná produkcia zameraná na lokálne dejiny prináša informácie o multikultúrnosti krajiny, pestrosti foriem a obsahov subkultúr (etnických, konfesijných, sociálnych, záujmových...) tvoriacich jej minulosť, ale aj súčasnosť. Vo veľkej miere supljuje nedostatočné informácie, ktoré najmladšia generácia dostáva zo školských učebníc, o vedomostiach odovzdávaných v rodinách nehovoriac. Moje predvianočné želanie preto znie: všetkým, ktorí hľadajú svetlo, prajem, aby ho mali dostatok.

Monika Vrzgulová

Hradská odtajňuje trinástu komnatu, logicky vysvetľuje historické súvislosti vzniku slobodomurárstva v stredoveku, a cez modifikáciu z cechovníckych lóží na mysliteľsko-intelektuálne slobodomurárske lóže poukazuje na ich úlohu a miesto v rodiacej sa modernej spoločnosti habsburskej monarchie a následne v občianskej spoločnosti Československej republiky.

Ostrov slobody, nazývaný Čína

- ▲ Ivana Bakešová, Rudolf Fürst, Zdenka Heřmanová
- ▲ **Dějiny Taiwanu**
- ▲ NLN 2004
- ▲ 303 strán
- ▲ 469 Sk

- ▲ **Taiwan Yearbook 2004**
- ▲ Government Information Office, Republic of China (Taiwan) 2004
- ▲ 598 strán
- ▲ 45 USD

- ▲ Vladimír Liščák
- ▲ **Taiwan**
- ▲ Libri 2003
- ▲ 142 strán
- ▲ 235 Sk

- ▲ Alena Jakoubková
- ▲ **Ostrov ve znamení tygra a draka**
- ▲ Univerzita Palackého v Olomouci 2001
- ▲ 103 strán
- ▲ 130 Kč

Pre svetový systém medzinárodných vzťahov je príznačná jedna zvláštna anomália trvajúca od konca 40. rokov 20. storočia. Tá najprv spočívala v tom, že režim malého ostrovného štátu, považovaného za odtiepeneckú entitu, zastupoval v Organizácii Spojených národov celú pôvodnú „materskú“ krajinu. V roku 1971 však „materská“ krajina, obrovská veľmoc, napokon zaujala miesto, ktoré jej v OSN patrí, stala sa stálym členom Bezpečnostnej rady, no ostrovný štát pritom stratil akékoľvek zastúpenie v organizácii, ktorá sa hrdí tým, že stelesňuje celosvetové spoločenstvo národov. A tak takmer 23 miliónov ľudí zo „spoločenstva národov“ jednoducho vypadlo, a to i napriek tomu, že už viac ako polstoročie majú funkčný a udržateľný štát a v poslednom desaťročí aj jednu z najvyspelejších a najvýkonnejších ekonomík na svete.

Ide o problém ostrova Taiwan (presnejšie povedané Čínskej republiky) a kontinentálnej Číny (alebo Čínskej ľudovej republiky). Akceptovanie politiky „jednej Číny“ drvivou väčšinou štátov sveta vedie k tomu, že akýkoľvek pokus Taiwanu čo i len iniciovať v OSN rozpravu o jeho statuse, resp. o nejakej forme zastúpenia v „spoločenstve národov“, naráža na neoblomný odpor a je okamžite zmiatnutý zo stola. Podľa kontinentálnej komunistickej Číny je Taiwan jej neoddeliteľnou súčasťou. Plné diplomatické uznanie Taiwanu má za následok okamžité prerušenie vzťahov Číny s krajinou, ktorá sa na niečo podobné odhodlá. Dnes je takýto štát vo svete 25, ide predovšetkým o ostrovné štáty v Oceánii, niektoré

stredoamerické štáty, zopár afrických krajín a Vatikán. Naposledy v Európe nadviazalo s Taiwanom diplomatické vzťahy Macedónsko (stalo sa tak v roku 1999), ktoré v tom čase samo malo problém s medzinárodným uznaním kvôli vlastnému názvu. Silný tlak Číny však napokon macedónsku vládu prinútil od diplomatického uznania Taiwanu v roku 2001 odstúpiť.

Nároky „ľudovej“ Číny na Taiwan sú pritom dosť diskutabilné. Taiwan ani minútu nebol súčasťou štátu s názvom Čínska ľudová republika. Od roku 1895 do konca druhej svetovej vojny bol okupovaný Japonskom. Po príchode komunistov k moci v kontinentálnej Číne sa na od japonskej okupácie oslobodený Taiwan, ktorý sa v roku 1945 stal súčasťou Čínskej republiky, založenej v roku 1912 Sunjatsenom, uchýlili ich úhlavní nepriatelia – nacionalisti zo strany Kuomintang na čele s generalisimom Čankajškom. Tí vyhlásili na ostrove kontinuitu „sunjatsenovej“ Čínskej republiky, ktorá v okamihu svojho zrodu bola prvou ústavnou demokraciou v Ázii. A práve táto Čínska republika bola do 70. rokov 20. storočia uznávaná prakticky všetkými západnými krajinami ako legitímna zástupkyňa celej Číny a jej obyvateľov. Naopak, krajiny komunistického bloku nikdy Taiwan diplomaticky neuznali, a to ani v období sovietsko-čínskej roztržky, keď moskovské politbyro tvrdo útočilo na „maoistický revizionizmus“. Otvorený konflikt Kremľa s Pekingom vôbec nebránil Moske označovať vládu na Taiwane za „bábkový režim čankajšistov, nachádzajúcich sa v podruží amerických imperialistov“.

Taiwan prešiel za dve posledné desaťročia fascinujúcou transformáciou. V podmienkach sústavného vonkajšieho ohrozenia a snáh kontinentálnej Číny o jeho úplnú medzinárodnú izoláciu dokázal Taiwan uskutočniť prechod od diktátorského autoritárneho režimu k plnohodnotnej liberálnej demokracii. Zakotvenosť demokratických princípov, stabilita ústavných inštitúcií a efektívne dodržiavanie ľudských práv znesú dnes na Taiwane použitie najprísnejších medzinárodných kritérií. Taiwan sa už roky umiestňuje na popredných rebríčkoch v indexoch transformujúcich sa štátov, vypracovávaných renomovanými medzinárodnými výskumnými inštitúciami, je považovaný za plne slobodnú krajinu. V medzinárodných vzťahoch však táto skutočnosť významný následok zatiaľ – bohužiaľ pre samotný Taiwan – nemá. V diskusiách s cudzincami Taiwančania s nepredstieranou trpkosťou poukazujú na donebavujúci paradox: „Keď sme nemali demokraciu, uznával nás prakticky celý demokratický svet, avšak dnes, keď máme demokraciu, takmer celý demokratický svet neuznáva nás, ale nedemokratickú Čínu.“

Plné diplomatické uznanie Taiwanu má za následok okamžité prerušenie vzťahov Číny s krajinou, ktorá sa na niečo podobné odhodlá.

Samostatnou kapitolou je taiwanská ekonomika. Je v poradí sedemnástou najvýkonnejšou ekonomikou na svete a zároveň jednou z najotvorenejších. Vo svetovom rebríčku je Taiwan na 15. mieste podľa objemu zahraničného obchodu, je pritom ôsmym najväčším vývozcom tovarov a služieb per capita. Má tretie najväčšie devízové rezervy spomedzi všetkých štátov sveta, je tretím najväčším vývozcom počítačovej techniky. Ekonomický vzostup sa priamo odráža na životnej úrovni občanov – v roku 2005 HDP na jedného obyvateľa Taiwanu tvoril takmer

15-tisíc USD. Aj tak často skloňovaný čínsky „ekonomický zázrak“ má silne zapustené taiwanské korene – takmer 70 percent priamych zahraničných investícií v kontinentálnej Číne má taiwanský pôvod. Spoločenský vývoj na Taiwane je v posledných dvoch dekádach inšpirujúcim príkladom povzbudzujúceho vplyvu demokratizácie na vývoj trhovej ekonomiky a vice versa – pozitívnych dôsledkov ekonomickej prosperity na stabilitu demokratickeho zriadenia. Je naozaj iróniou dejín, že tento štát nemá v OSN nijaký status (dokonca ani pozorovateľský, aký napríklad majú mnohé medzinárodné mimovládne organizácie), zatiaľ čo desiatky diktátorských režimov, často zastupujúcich „zlyhávajúce“ a zbedačené štáty, požívajú všetky výhody plného diplomatického uznania. Taiwan pritom počtom obyvateľov predstihuje 140 členských krajín OSN!

Tri české vydavateľstvá v posledných rokoch rozšírili ponuku literatúry o Taiwane o niekoľko kvalitných titulov. Rozsahom nevelká publikácia Taiwan V. Liščáka predstavuje akúsi „príručku do vrecka“, ktorá sa najlepšie číta priamo počas cesty do tejto krajiny. Stačia dve hodiny sústredenej čítania (cesta z Viedne do Taipeia – s medzipristátím v Bangkoku – trvá zhruba 17 hodín, takže sa dá v pohode zvládnuť; autor týchto riadkov sa o tom prednádávnom osobne presvedčil) a pristávate na taipejskom medzinárodnom letisku pomenovanom po Čankajškovi so znalosťou základných údajov o obyvateľstve Taiwanu, jeho dejinách, geografii, ekonomike, kultúre, vnútornej politike, náboženstve, umení a medzinárodnom postavení. Knižka pritom nie je iba „turistickou verzou“ dejín Taiwanu, ale má aj inštruktívny význam pre tých, ktorí by sa tejto téme chceli venovať viac. Autor ju obohatil prehľadom všetkých doteraz v češtine vydaných textov o Taiwane (štúdií, statí, článkov, kapitol v monografiách apod.). Jeho súčasťou je stručný popis vybraných, väčšinou tých významnejších, zdrojov. Tézovitý charakter výkladu nepôsobí na čitateľa rušivým dojmom – je jasné, že úsporný rozsah nevyhnutne vedie k úspornému výkladu.

Omnoho rozsiahlejšia, obsahovo a faktograficky bohatšia je kniha Dejiny Taiwanu. Publikácia vyšla v edícii Dejiny štátů, ktorá je známa dobrou akademickou úrovňou. Jej silnou stránkou je zrozumiteľný výklad kľúčových problémov taiwanskej spoločnosti v ich ťažiskových súvislostiach – kultúrnych, historických a medzinárodných. Keďže bol Taiwan dlhé roky administratívnu súčasťou Číny a Japonska, autori sledujú dejiny krajiny práve v širšom kontexte čínskych a japonských dejín. Zaujímavé sú kapitoly týkajúce sa súperenia čínskych nacionalistov (strany Kuomintang) a komunistov. Toto súperenie, ktoré po druhej svetovej vojne ukončení japonskej okupácie vyvrcholilo občianskou vojnou, najprv rozčeslo čínsku spoločnosť a potom rozdelilo čínsky štát s ťažkými následkami pre obidve časti. Následky nastolenia komunistického režimu v kontinentálnej Číne sú dnes dobre známe. Totalitná diktatúra, masové represálie, neustále sociálne experimentovanie (veľký skok,

kultúrna revolúcia), hladomor, kádrové čistky – to všetko malo za následok straty desiatok miliónov životov, technologické zaostávanie a medzinárodnú (seba)izoláciu.

Bolo by však popretím pravdy tvrdiť, že stiahnutím sa nacionalistov na Taiwan tu vznikol raj na zemi. Štyridsať rokov (až do roku 1989) trval na Taiwane výnimočný stav, zavedený generalisimom z dôvodu, aby vylúčil akúkoľvek možnosť komunistickej sverzie a tým aj prípadnej straty svojho mocenského postavenia. Kuomintang vládol naozaj tvrdou rukou,

Ju Ming, bez názvu, foto: G. Mesežnikov

vôbec nejednal s politickými oponentmi v rukavičkách. V knihe je uvádzaný citát taiwanského historika Hung Chien-chiao, charakterizujúci pomery na ostrove v čase príchodu vlády Kuomintangu z pevniny: „Nasledovala vlna zatýkaní a popráv všetkých osôb, ktoré boli obvinené zo sympatií ku komunistom. Veľa obvinení bolo falošných.“ Zástupcovia pôvodnej taiwanskej predkuomintangovskej politickej reprezentácie vrátane ideológov taiwanského nacionalizmu vtedy krajinu museli opustiť, niektorí z nich sa už nikdy na Taiwan nevrátili.

Do druhej polovice 80. rokov vládol Kuomintang na Taiwane formou politického poručníctva. Prostredníctvom aparátu tajnej polície kontroloval všetky významné pozície v štáte. Nápadná bola podobnosť medzi štruktúrou Kuomintangu a štruktúrou komunistickej strany, čo vôbec nebolo náhodné. Kuomintang ako stranu totiž ešte v 20. rokoch pomáhal budovať sovietski poradcovia a k „úplnej dokonalosti“ jej štruktúru dovedol Čankajškov syn

Až do 70. rokov sa Taiwan vyvíjal ako tuctová provinčná diktatúra.

Chiang Ching-kuo, ktorý študoval v Moskve a podľa sovietskeho vzoru presadil na Taiwane systém politických komisárov, kontroloval všetky štátne inštitúcie. Krajina sa teda vyvíjala ako tuctová provinčná diktatúra. Zásadný zlom nastal v 70. rokoch. Ako uvádzajú autori, „v sedemdesiatych rokoch, keď došlo k zásadnému prehodnoteniu medzinárodno-politickej pozície Čínskej republiky na Taiwane a keď sa Taiwan menil z pomerne zastarej rozvojovej krajiny na krajinu s vyspelým hospodárstvom a na ázijské pomery vysokou životnou úrovňou, vedenie Kuomintangu pochopilo, že strana tohto typu nemá šance na prežitie a dokázalo ju včas reformovať“. Ukázalo sa, že na rozdiel od komunistickej strany bol Kuomintang stranou reformovateľnou. Vnútroštruktúrne zmeny v strane sa napokon stali impulzom zmien celospoločenských. Uskutočnila sa rozsiahla ústavná reforma. V roku 1992 prebehli prvé slobodné voľby do parlamentu, v roku 1996 sa uskutočnili prvé priame voľby prezidenta. K ďalšej významnej zmene došlo v druhých prezidentských voľbách v roku 2000, keď po päťdesiatich rokoch kandidáta Kuomintangu porazil kandidát opozície, zástupca Demokratickej pokrokovej strany. Práve tá časť knihy, ktorá opisuje priebeh demokratickej transformácie Taiwanu, patrí k najpútavejším. Mimoriadne zaujímavé sú aj kapitoly venované otázkam národno-štátnej identity (najmä vzťahu čínskeho vlastníctva a taiwanského nacionalizmu) a sporom okolo snáh o vyhlásenie nezávislosti, t. j. o vznik štátu, ktorý by už nebol pokračovateľom Čínskej republiky z roku 1912, ale bol by štátom výlučne taiwanským.

Demokratická transformácia Taiwanu by sa sotva podarila, ak by bezpečnostnú situáciu v regióne neovplyvňoval osobitný charakter vzťahov medzi USA a Taiwanom. USA síce od roku 1979 diplomaticky uznávajú iba kontinentálnu Čínu, ale americký kon-

gres schválil osobitný zákon o vzťahoch s Taiwanom – Taiwan Relations Act, na základe ktorého USA dodávajú Taiwanu zbrane, potrebné na obranu proti prípadnej agresii zo strany kontinentálnej Číny. Tá v poslednom čase sústredila v oblasti obrovský vojenský potenciál a zameriava na Taiwan viac ako 700 riadených rakiet.

Publikácia Ostrov ve znamení tygra a draka by sa dala žánrovo označiť za postmodernistický príležitostný cestopis. Autorka navštívila Taiwan na pozvanie vládneho úradu pre informácie a zhrnula svoje zážitky, dojmy, postrehy a skúsenosti z pomerne krátkej návštevy v podobe samostatnej knižky. Ide o opis pobytu autorky na rôznych miestach Taiwanu, dopĺňovaný úvahami o osobitostiach čínskej kultúry, ľudových zvykov a kuchyne. Nechýbajú stručné údaje o dejinách Taiwanu a o nábožensko-filozofickom základe miestneho spôsobu života. Paleta miestnych udalostí je pritom dosť rozmanitá – od autorkiných návštev kláštorov, múzeí a národných

parkov cez degustáciu unikátnych čajov a konzumáciu tradičných čínskych jedál až po účasť na inaugurácii prezidenta Chen Shui-biana. Ozdobou knihy sú nepochybne fotografie, zachytávajúce prírodné krásy Taiwanu, architektúru jeho miest, bohatstvo muzeálnych zbierok a pestrosť kultúrnych podujatí.

Lahôdkou pre každého odborníka, zaoberajúceho sa vývojom tej-ktorej krajiny, sú publikácie encyklopedického charakteru, najmä ročenky. Dobrým príkladom je kniha Taiwan Yearbook 2004. (Autor týchto riadkov má osobitný vzťah k podobným publikáciám, keďže už roky zostavuje a rediguje analytickú Súhrnnú správu o Slovensku, mapujúcu vývoj krajiny počas kalendárneho roka vo všetkých oblastiach spoločenského vývoja.) Taiwan Yearbook sa od Súhrnnej správy o Slovensku odlišuje charakterom vydavateľa (Súhrnná správa je dielom nezávislých expertov, pracujúcich pod egidou mimovládneho think-tanku, Taiwan Yearbook je vydaním vládnej agentúry), ako aj spôsobom spracovania (Súhrnná správa je analýzou vývoja v príslušnom kalendárnom roku, Taiwan Yearbook je zhrnutím celkového stavu krajiny, nadväzujúceho na predchádzajúci vývoj). Názov publikácie s uvedením konkrétneho roka však plne zodpovedá jej obsahu – ide o promptnú aktualizáciu, ktorá zachycuje zmeny v príslušných oblastiach oproti roku minulému.

Prednádávnom prijala komunistická Čína osobitný „antiseparatistický“ zákon, cieľom ktorého je akýmkoľvek prostriedkami zabrániť vyhláseniu nezávislosti Taiwanu a v perspektíve aj vrátiť neposlušný ostrov pod svoju správu. Obyvatelia Taiwanu však o zjednotení s kontinentálnou veľmocou nechcú ani počuť. Ten, kto si prečíta štyri spomínané publikácie, ľahko pochopí prečo.

Grigorij Mesežnikov

Večný, a predsa efemérny

torickej línie faktov, ide mu skôr o vymedzenie hlavných období, o zachytenie povahy veľkých cyklov prepychu, o identifikovanie charakteristických črt postojov, aké sa vo vzťahu k prepychu utvárali a uplatňovali. Povedané jeho vlastnými slovami, chce načrtnúť dejiny „logiky prepychu“.

V tomto priesečníku dejín a logiky sa mu najskôr objaví útvar, kde vedľa našej pradávnej, paleolitickéj minulosti vystupuje nedávna prítomnosť niektorých spoločností, ktoré zvykne nazývať primitívnymi. Áno, aj tieto spoločnosti, ktoré v mysliach tzv. civilizovaných ľudí bežne vyvolávajú predstavu o trvalom a priam existencnom nedostatku, plným právom patria do dejín prepychu. Ak im tam prináleží nejaké výnimočné postavenie, tak je to len preto, že ich postoje k prepychu boli etickejšie, duchovnejšie a zároveň veľkorysejšie než čokoľvek, s čím sa na tomto poli až do dnešných dní stretávame. Pre charakteristiku tohto paleolitického prepychu je najdôležitejšie zistenie, že sa neprejavoval zmocnením sa predmetu a jeho vlastnením, ale darom. Treba povedať, že pri zdôrazňovaní osobitostí tejto formy prepychu neprichádza Lipovetsky s ničím prevratne novým, v podstate len nadväzuje na výsledky tých etnologických výskumov štruktúry a funkcie daru v primitívnych spoločnostiach, ktorých východiskom je dnes už klasická (u nás však, žiaľ, stále nepreložená) práca Marcela Maussa Ešej o dare. Pripomenutiu, že prepych môže mať a kedysi aj mal podobu daru, však nemožno uprieť užitočnosť. Bolo to užitočné už aj preto, aby sme si spolu s jednou historickou podobou logiky prepychu uvedomili, že nijaká, ani tá najväčšia vec nemá svoju hodnotu sama od seba, ale ju nadobúda iba v konkrétnych vzťahoch, do akých ju včlenila daná spoločnosť.

Toto poučenie sa v ďalších častiach knihy, kde od „archeológie prepychu“ prechádzame k dobám, ktoré sú nám bližšie, dočká viacerých potvrdení. Pravdaže, so vznikom štátu sa prepych výrazne materializuje a gesto, akým sa z vecí stáva prepychový predmet, bude čoraz väčšmi nadobúdať povahu prisvojenia, neraz násilného. Táto transformácia vzťahov nám dáva najavo, že sa dostávame na začiatok dejín našich civilizovaných spoločností. Ako však Lipovetsky upozorňuje, premena logiky prepychu sa ani tu neodohrala naraz. Ešte aj pri feudálnych formách prepychu pretrvávajú zvyšky usporiadaní, ktoré k vlastníctvu luxusného predmetu pridávali povinnosť obdarovať. Rytieri lúpili a drancovali, no nie s cieľom akumulovať získané bohatstvo, pretože kódex ich stavu im prikazoval potvrdzovať svoje nadradené postavenie prejavmi okázalého plytvania. Ruka,

(L'Empire de l'éphémère, 1987, po česky Ríše pomíjivosti). Móda – ktorá je vo svojej podstate iba prejavom modernej snahy o jedinečnosť individua – nás potom priam privádza k druhému faktoru, k individualite. A moderná individualita privádza Lipovetského k druhej, či vlastne prvej veľkej téme jeho skúmaní, veď kniha, ktorou ešte v osemdesiatych rokoch predstavil svoje reflexie súčasnosti, jeho Éra prázdnoty, má podtitul Úvahy o súčasnom individualizme (1983, po česky 1998).

Aby mohol tieto dve vlákna svojich záujmov dokonale spojiť a vyššíť z nich prepychový ornament na módnom šate našej doby, musí najskôr predstaviť dva modely, ktoré mu historicky predchádzali. Prvým je model aristokratického a remeselného typu, ktorý vo svete luxusu vládol až do polovice 19. storočia. V tomto systéme bol určujúcim majetný pán, on rozkazoval, on dával luxusným predmetom svoje meno, kým ich výroba, remeselník pokorne ostával v úzadí. Moderná doba uvedie na scénu druhý model, v ktorom sa tento vzťah radikálne obracia. Na program prehliadky prepychových modelov sa po anonymnom remeselníkovi dostal návrhár ako demiurg nových kreácií. Na mólo týchto dejín vstupuje haute couture. Komentár hovorí o „zlatom veku“ návrhára - demiurga, no zároveň naznačuje, že to najnovšie, najerotickejšie a „najtrendovejšie“ nás ešte len čaká. Aby sme sa pripravili na finále prehliadky luxusných modelov, musíme sa najskôr od moderných perspektív (ktoré sú dnes predsa len trochu nemoderné) presunúť k postmoderným; no ani tam ešte nie sme úplne súčasní, čaká nás ešte krok k hypermodernej perspektíve, ktorú Lipovetsky v jednom rozhovore postavil proti „tak trochu zastaranej“ postmoderne.

Lipovetsky kladie otázku – Aká je súčasná situácia? – a vzápätí si odpovedá: „Už dve alebo tri desaťročia všetko nasvedčuje tomu, že sme vstúpili do novej éry luxusu, a to do jeho postmodernej alebo hypermodernej fázy, globalizovanej a silne ovplyvnenej finančnými aspektmi.“ Globalizácia sa teda zmocnila aj luxusu a svojím masívnym pôsobením ho vtlačila do novej éry. Od čoho sme sa takto vzdialili? Stručne povedané, od modernej konštelácie, kde sa roztvárala priepasť medzi luxusným, autentickým a drahým na jednej strane a sériovým, nepravým a lacným na strane druhej. Nová éra, fáza hypermoderného prepychu, túto priepasť uzatvára a odstraňuje protiklad medzi modelmi a sériami. Lipovetsky toto tvrdenie opiera údajmi o počtoch, v akých sa dnes vyrábajú typicky luxusné výrobky ako značkové parfumy alebo drahé autá: ani ten najvyšší luxus sa nevyhol požiadavkám veľkosérií. Lipovetsky uzatvára: „Luxusný priemysel vstúpil do éry marketingu.“

vlastníctvom demonštrujú sociálne postavenie. Luxus prestal byť dekoráciou v predstavení sociálneho poriadku, presunul sa do súkromnej sféry, kde každému demokraticky ponúka možnosť vytvárať svoj osobný image. Lipovetsky v tom nachádza príznaky posunu, ktorým sa zásadne mení charakter spoločenských vzťahov. Tvrdí, že v spoločnosti rivalitu nahradila „dištancovaná hravá potreba, ktorá neprovokuje a nemá reálnu ani symbolickú hodnotu“.

Čítam tieto slová vo chvíli, keď v Lipovetského vlasti bilancujú materiálne škody spôsobené nedávnymi vzburami na predmestiach. Ťažko sa ubrániť otázke, či aj tieto vzbury môžeme pokladať za prejav „dištancovanej hravej potreby, ktorá neprovokuje“. Zdalo sa mi, že mladíci, ktorí podpaľovali autá a hádzali kamene, prejavovali svoje požiadavky veľmi reálne a veľmi provokatívne. Zdalo sa mi, že svoj image nevytvárajú obklopením sa luxusnými predmetmi, ak som dobre videl, skôr ničili autá tých

Nová éra, fáza hypermoderného prepychu, uzatvára priepasť medzi luxusným, autentickým a drahým na jednej strane a sériovým, nepravým a lacným na strane druhej, a odstraňuje protiklad medzi modelmi a sériami – ani ten najvyšší luxus sa nevyhol požiadavkám veľkosérií.

Kto vytvára dopyt po týchto sériovo vyrábaných, no stále drahých predmetoch? Je to nové individuum, produkt doby demokratického individualizmu, človek, ktorý nechce splynúť s davom a za originalitou sa vydal po ceste holdovania chvíľkovým rozkošiam, vyhľadávania intímnych sviatkov zmyslových pôžitkov, vyznávania kultu zdravia a bezstarostného života. K tomuto novému náboženstvu individualizmu patrí prepych, jeho neoddeliteľnou súčasťou je nonkonformný luxus „bez záväzkov a sankcií“. To už nie je prepych, akým sa vyznačovali privilegované triedy; zo spojenia vysokej ceny a vzácnosti v luxusnom predmete už nevyplýva, že si ho môžu dovoliť len tí najbohatší, ktorí týmto

druhých. Nechcem z toho vyvodit, že súčasná sociálna a politická realita Lipovetského víziu hyperreálnej hyperindividuality úplne vyvrátila – napokon prejavy tohto „cyklu luxusu“ môžeme pozorovať už aj u nás, aj keď často v až komicky nevkusných podobách. Chcem povedať len toľko, že napriek nároku na globálne dimenzie zachytáva Lipovetsky len jednu vrstvu spoločenskej reality, pričom ju interpretuje z hľadiska marketingových stratégií. Asi to nie je náhoda, že vo francúzskom vydaní je do tejto knihy zaradená aj štúdia, ktorú napísala odborníčka na marketing veľkých značiek, Elyette Roux.

Miroslav Marcelli

- ▲ Gilles Lipovetsky
- ▲ **Věčný přepych**
- ▲ Preklad Klára Němcová
- ▲ Prostor 2005
- ▲ 134 strán
- ▲ 225 Sk

- ▲ Gilles Lipovetsky
- ▲ **Ríše pomíjivosti**
- ▲ Preklad Martin Pokorný
- ▲ Prostor 2002
- ▲ 450 strán
- ▲ 718 Sk

Francúzsky filozof a sociológ Gilles Lipovetsky dal svojej knihe o prepychu názov, ktorý je tak trochu zavádzajúci. Nečudoval by som sa, keby kniha s takýmto názvom vzbudila očakávanie, že od začiatku do konca tu budú úvahy o večnosti a nepotlačiteľnosti ľudského sklonu k prepychu, niečo v tom duchu, že prepychové predmety nájdeme tak v palácoch kráľov, ako v chatrčiach bedárov, tak v jaskyniach praľudí, ako v mrakodrapoch dnešných veľkomiest. Predpoklad takéhoto autorského zámeru ešte ako-tak potvrdzujú prvé stránky knihy, kde nájdeme upozornenia na antropologický charakter prepychu: aj ten posledný žobrák má nejakú zbytočnosť, aj tá najvzdialenejšia doba sa nám prihovára luxusnými predmetmi, niečím, čo bolo pre týchto ľudí z hľadiska uspokojovania základných potrieb nadbytočné a vlastne celkom zbytočné.

Rytieri lúpili a drancovali, no nie s cieľom akumulovať získané bohatstvo, pretože kódex ich stavu im prikazoval potvrdzovať svoje nadradené postavenie prejavmi okázalého plytvania.

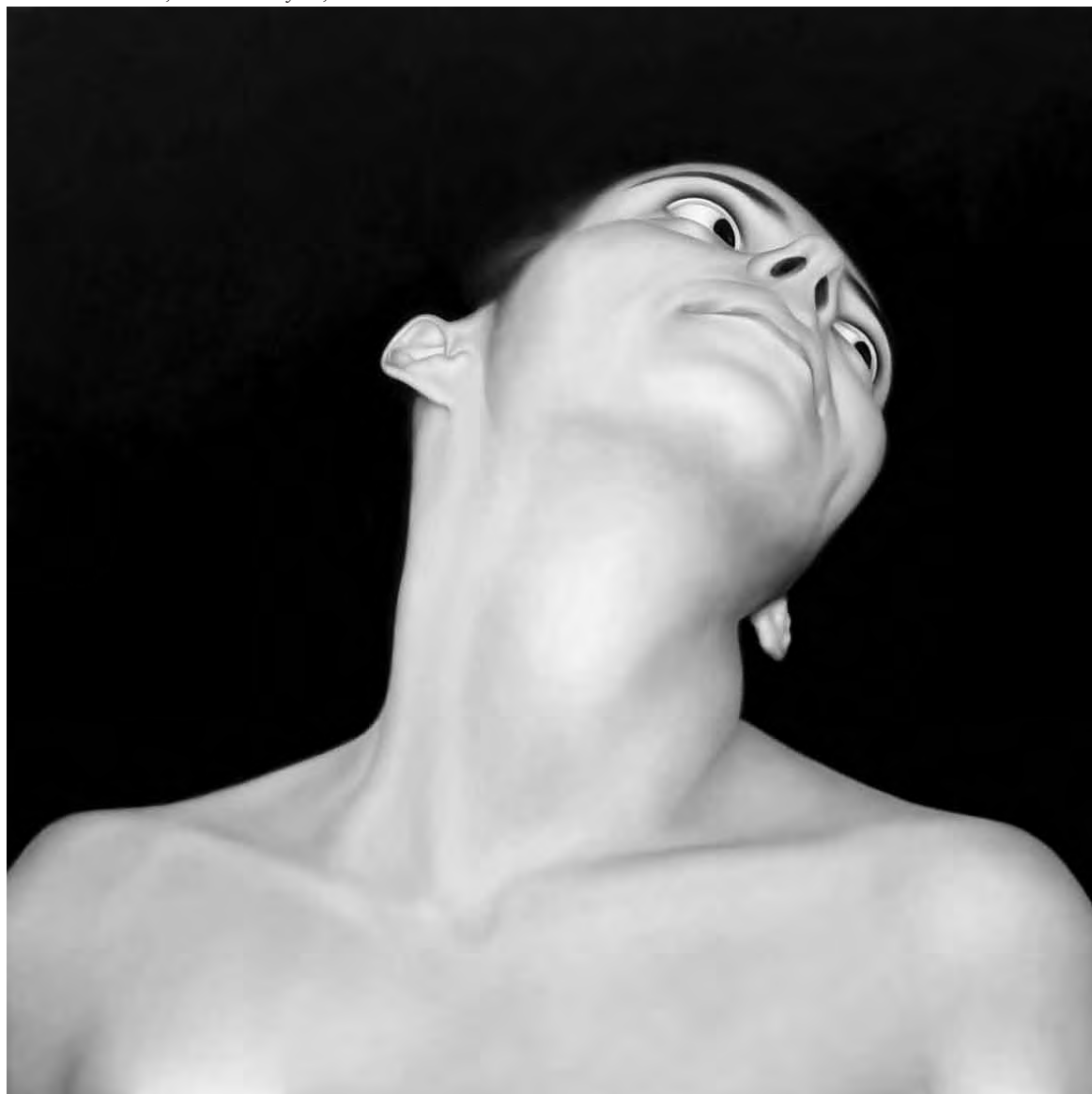
No už aj tieto úvodné upozornenia na sklon k prepychu ako trvalú, antropologicky zakotvenú črtu prechádzajú do vytýčenia perspektív, v rámci ktorej sa toto večné určenie človeka stane iba východiskom pre zisťovanie jeho konkrétnych a historicky diferencovaných podôb. Pochopíme, že Lipovetského na prepychu zaujíma práve to, čo je premenlivé, dočasné a miznúce.

Po takomto spresnení zámeru budeme očakávať rozvinutie historickej perspektívy, ktorá nám ukáže, ako sa ľudský sklon k prepychu vyvíjal od najstarších čias až podnes. Na niečo také sa Lipovetsky skutočne podujíma, nie však vo forme súvislého sledovania his-

čo pred chvíľou nemilosrdne brala, sa musela vzápätí vystrieť v geste veľkorysého, naozaj rytierskeho daru.

K modernému cyklu prepychu sa začíname približovať až vtedy, keď sa výroba prepychových predmetov stáva súčasťou individuálnej tvorby krásy. V tejto súvislosti Lipovetsky vyzdvihuje dva faktory. Prvým je otváranie sa kultúry k zmenám, potlačenie tradicionalizmu v prospech dychtivého očakávania nových foriem, nových myšlienok, nových diel. V okamihu, keď nové začína byť pokladané za pekné, nachádza Lipovetsky príležitosť spojiť svoje skúmania prepychu s témou módy, ktorej venoval jednu z predchádzajúcich prác

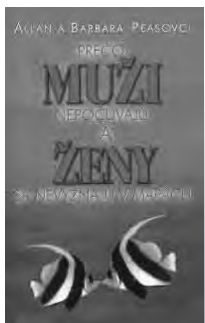
Dorota Sadovská, Portrét Aidy S., 2003

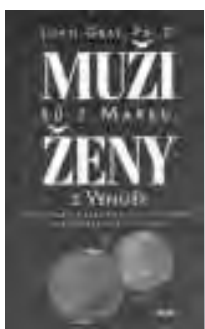
Na Marse nepočúvajú a na Venuši sa nevyznajú v mapách

- ▲ Allan a Barbara Peasovci
- ▲ **Prečo muži nemôžu robiť viac vecí súčasne a ženy stále rozprávajú**
- ▲ Preklad Petra Šimkovičová
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 128 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Allan a Barbara Peasovci
- ▲ **Prečo muži nepočúvajú a ženy sa nevyznajú v mapách**
- ▲ Preklad Erika Mináriková
- ▲ Ikar 2003
- ▲ 302 strán
- ▲ 249 Sk

- ▲ John Gray
- ▲ **Muži sú z Marsu a ženy z Venuše**
- ▲ Preklad Alena Redlingerová
- ▲ Ikar 1996
- ▲ 259 strán
- ▲ 199 Sk

ny sa nevyznajú v mapách. Podobajú sa obálkami aj nadpismi, ale v skutočnosti sú rozdielnejšie ako rozdiely medzi ženami a mužmi v nich popísané. Tak podme hneď na tie rozdiely.

Mars a Venušu napísal muž, psychológ a poradca pre partnerské vzťahy John Gray. Nepúšťa sa do žiadnych vedeckých zdôvodnení svojich tvrdení, z jeho textov však cítiť bohatú odbornú prax aj vedecký fundament. Druhú napísali manželka Allan a Barbara Peasovci, úspešní odborníci na komunikáciu, ktorí sa vypracovali doslova od píky. Allan začínal ako podomový obchodník a Barbara už v dvanástich ako modelka. O čo menej odborného vzdelania stihli počas svojho mimoriadne rušného života nadobudnúť, o to odvážnejšie sa púšťajú do najnovších vedeckých výskumov, z ktorých si účelovo vyberajú to, čo sa im hodí do krámu.

Gray je veriaci a konzervatívce, Peasovci sú liberáli, a aj keď sa o ich viere či neverie nič nedočítame, o ich pohrdaní cirkvou a ňou podporovaných inštitúciách, ako je rodina a manželstvo, sa toho dozvieme až-az. Gray sa snaží mužov a ženy pochopiť a nájsť spôsob, ako s rozdielmi pracovať a zmieriňovať ich, aby spolu vydržali a navzájom sa robili spokojnými a šťastnými. Peasovci obe pohlavia, najmä však mužov, nemilosrdne karikujú a zosmiešňujú. Teda, aby som bola spravodlivá, milosrdní a zhovievaví sú len k homosexuálom, tí sú v knihe opísaní s nevidanou citlivosťou a pochopením. Ak ponúkajú nejaké návrhy, tak nie na to, aby sa ľudia navzájom robili šťastnými, ale na to, aby každý vyťažil maximum najmä pre seba samého.

Od napísania prvej knihy po druhú uplynulo deväť rokov. Mars a Venuša vyšla v roku 1993 a ten deväťročný rozdiel na knihách cítiť. Manželka Peasovci mali možnosť sledovať nielen obchodný úspech tejto témy, ale aj to, čo za cirkus medzi zástancami rovnosti pohlaví kniha Dr. Graya spôsobila, takže vo svojich úvodných formuláciách mimoriadne dbajú na politickú korektnosť. Ale čím viac dbajú na uhladenú politickú korektnosť, tým sú ich knihy vo svojej podstate nekorektnejšie.

Prečo teda muži nepočúvajú a ženy sa nevyznajú v mapách?

Keďže Peasovci v samotnom titulku kladú otázku, čakáme, že kniha nám dá na ňu odpoveď. Vysvetlenie je jednoznačné, za všetko môžu hormóny a genetika. Husto sa odvolávajú na najnovšie poznatky evolučnej biológie a to je pre mňa základným kameňom úrazu celej knihy. Väčšinu vysvetlení totiž nachádzajú v tom, že človek svoje správanie konštituoval v období, keď muži boli lovci a ženy zberačky. Ako keby predtým a potom neprebíhala vôbec žiadna evolúcia! Napríklad tú dobrú orientáciu mužov v mapách zdôvodňujú potrebou lovcov orientovať sa v teréne.

vajú nič netušiaci otčimovia. Potvrďuje sa to u rôznych druhov, aj tých, kde sa predpokladala vysoká vernosť, a aj u ľudí. Inak povedané, celá evolúcia je vlastne boj génov o prežitie a nejde ani tak o boj medzi rôznymi živočíšnymi druhmi, ako o boj pohlaví o prežitie ich sebeckých génov. Nuž ale i Matt Ridley má svojich odporcov, takže nechajme evolucionistov evolucionistami, nech riešia na vedeckej úrovni svoje spory, a berme výklady manželov Peasovcov s rezervou. Na príjemné spostenie voľných chvíľ sú ich postrehy zo súžitia oboch pohlaví v podstate zábavné. Ak teda považujete za zábavné informácie, ako napríklad túto: Muži nedokážu robiť dve veci naraz a ak na nich prehovoríte počas nejakej činnosti, môžu si aj ublížiť. To vraj využíva istá dáma tak, že keď je na svojho muža nahnevaná, prehovorí na neho, keď zatka kliniec. A tak podobne.

Ak by vám kniha Prečo muži nepočúvajú a ženy sa nevyznajú v mapách (Ikar 2003) nestačila, máme tu samozrejme ďalšie klony, ako to už v prípade takýchto úspešných marketingových produktov býva dobrým zvykom. Prečo muži klamú a ženy plačú (Ikar 2003) prezradí aj to, prečo sa muži vyhýbajú záväzkom, prečo ženy citovo vydierajú mužov, prečo muži majú pocit, že im ženy niečo neustále vyčítajú a tak ďalej. Ďalšia kniha s názvom Prečo muži nemôžu robiť viac vecí súčasne a ženy stále rozprávajú (Ikar 2004) okrem titulnej otázky dáva údajne odpovede aj na to, prečo sa vás ženy pýtajú na názor a vzápätí vám povedia, že sa mylíte, prečo muži nedokážu nájsť potraviny v chladničke, ale cestu do najbližšej krčmy nájdú bez problémov, prečo ženy zbadajú blond vlas z veľkej diaľky, ale pri parkovaní vždy oškrú auto o garáž, prečo muži pri pozeraní televízie neprestajú prepínať programy. No a keďže sa z tejto témy ešte stále dá niečo vyžmykať, máme tu hneď aj Knihu testov (Ikar 2004).

Muži sú z Marsu, ženy z Venuše

Vráťme sa však ku knihe, ktorá za pozornosť určite stojí. Mimochodom, jej podtitul hovorí o tom, že je to praktická príručka na zlepšenie partnerských vzťahov. Po metaforickom úvode, ako sa žilo idyllicky mužom na Marse a ženám na Venuši a aké problémy nastali po ich presťahovaní na spoločnú planétu Zem, prichádzajú na rad skutočne praktické rady, ako motivovať opačné pohlavie, ako rozumieť jazyku toho druhého, ako obja-

vovať rozdielne citové potreby, ako sa vyhnúť hádkam, ako zabodovať u opačného pohlavia, ako hovoriť o nepríjemných pocitoch, ako získať podporu partnera a ako udržiavať čaro lásky.

Samozrejme, autor si dobre uvedomuje, že po tejto knihe siahnu skôr ženy ako muži, preto sú aj jeho rady orientované viac na ženy ako mužov. Návodov, ako majú všetko vyššie vymenované zvládnuť muži, v knihe veľa nenájdeme.

Ako iste tušíte, nezostalo pri jednej knihe a autor sa po mimoriadnom komerčnom úspechu pustil do ďalších. Princíp je stále rovnaký, menia sa len situácie, na ktoré svoje poznatky aplikuje. Pripomenulo mi to užívateľskú príručku, ktorá sa kedysi používala na spracovanie miezd na veľkých sálových počítačoch niekedy okolo roku 1985. Bola to riadna bichla, ktorá obsahovala vyše deväťsto kódov na zadávanie rôznych účtovných operácií. Pritom všetky tie kódy fungovali na základe ani nie desiatich algoritmov. Stačilo poznať tých desať postupov a nebolo treba na každý kód nový príklad. Aspoň to si mys-

Všetky knihy z martansko-venušovského radu sú vlastne len opakovaním niekoľkých základných algoritmov v rôznych situáciách.

leli programátori. Ale mzdové účtovníčky ich systémový prístup nechápali a dožadovali si príkladu fungovania na každý jeden zvlášť. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ten rozdielny prístup k tvorbe a používaniu príručiek je rodový. Pravda je však taká, že medzi programátormi bolo už vtedy dosť veľa žien a medzi účtovníkmi zas veľa mužov. Nechcem na tomto príklade demonštrovať, že medzi mužmi a ženami rozdiely nie sú. Chceme na tomto príklade demonštrovať, že všetky ostatné knihy z martansko-venušovského radu sú vlastne len opakovaním niekoľkých základných algoritmov v rôznych situáciách. Ak ste programátorský typ, bude vám úplne stačiť k šťastiu tá prvá. Ak ste účtovnícky typ, potom si kúpte tú, ktorá pojednáva o situáciách, v ktorých práve konkrétne potrebujete pomoc.

Ak ste sa práve zamilovali alebo hľadáte návod, ako niekoho zbaliť, potom si vezmite na pomoc Mars a Venuše s láskou (Práh), farebného sprievodcu v skratke a s obrázkami. Ak ste už postúpili do vyššieho levelu a chcete dlhodobý vzťah plný sexu, porozumenia a vášne, potom siahnite po údajne najcitlivejšej knihe na

túto tému na trhu Mars a Venuše v ložnici (Práh). Pre uspokojivý vzťah až do hrobu tu máme príručku Mars a Venuša navždy spolu (Ikar 2004). A ak vám partner dovtedy nevydrží, rozišli ste sa a hľadáte novú lásku po bolestnom rozchode, rozvode či strate blízkej osoby, vhod vám padne Mars a Venuše začínajú znovu (Práh).

Celkom slušný výpočet titulov, ale to ešte nie je všetko. Na rozdielnosť pohlaví nenarazíme len v partnerskom vzťahu. Pre uspokojivú kariéru a príjemné prostredie na pracovisku treba našťudovať knihu Mars a Venuša na pracovisku (Ikar 2003). Mala by vám priniesť rešpekt kolegov a zaistiť efektívnejšiu spoluprácu, redukovať nepotrebné konflikty a frustráciu. Autor nezabúda ani na rodičov. Kniha Muži sú z Marsu, ženy z Venuše a deti sú z neba (Ikar 2001) v podstate celkom odsúva rozdielnosť pohlaví a sústreďuje sa na nový druh mimozemšťanov – deti. Myslím, že odsunutie Marsu a Venuše na druhú koľaj v tejto knihe nie je vôbec na škodu, skôr naopak.

To však ešte stále nie je všetko! Rovnako, ako autori diétnych kníh prišli na to, že svoju úspešnú metódu na chudnutie môžu poľahky aplikovať aj na životný štýl a medziľudské vzťahy, tak i autor kníh o medziľudských vzťahoch prišiel na to, že svoje princípy môže aplikovať aj na životný štýl a chudnutie a cvičenie! Praktické zázraky pre Mars a Venušu (Ikar 2002) obsahujú deväť princípov pre trvalú lásku, narastajúci úspech a dobré zdravie. Mars a Venuše dietu a cvičením k cíli (Práh) majú svoj obsah jasne definovaný v nadpise.

Už mi je to trápne aj písať, ale to fakt ešte nie je všetko. Do úplného výpočtu patrí ešte zbierka tipov na každý deň, na udržanie vášne v partnerskom vzťahu Mars a Venuša (Ikar 2001), ktorá sa má postarať, aby bol váš partner šťastný a stále mal o vás záujem. A napokon môžeme zabrušiť až do okultna a zakúpiť si Mars a Venuša – 50 inšpiračných kariet (Synergie 2002).

No a to by už hádam na dnešok aj stačilo.

Elena Akácsová

Dorota Sadovska, Zvliekanie z kože, 2004

Gray sa snaží mužov a ženy pochopiť a nájsť spôsob, ako s rozdielmi pracovať a zmieriňovať ich, aby spolu vydržali a navzájom sa robili spokojnými a šťastnými. Peasovci obe pohlavia, najmä však mužov, nemilosrdne karikujú a zosmiešňujú.

žien, nezájmu mužov a obojpohlavnému odporu skutočných intelektuálov. Ale skutočný intelektuál by nemal robiť rovnakú chybu, akú vyčíta autorom týchto kníh, teda generalizovať a hodnotiť celú skupinu na základe povrchného poznania niektorých reprezentantov.

Mám pred sebou na pohľad dve veľmi podobné knižky práve z tejto sorty. Vyšli v rovnakom vydavateľstve a už z grafickej úpravy má byť na prvý pohľad každému jasné, že tieto knihy sú si podobné. Prvá sa volá muži sú z Marsu a ženy z Venuše a tá druhá Prečo muži nepočúvajú a že-

No ale keby študovali iné evolucionistické zdroje, napríklad Matta Ridleyho a jeho Červenú kráľovnú, možno by sa dozvedeli, že dobrá orientácia v teréne u živočíchov, ktoré ešte donedávna boli považované za vzor vernosti, je spôsobená neslýchane odporným zahýbaním samčekov. Samozrejme musia zahýbať dostatočne ďaleko a komplikovane, aby na seba navzájom sokyne nenarazili. Podobne je to s mýtom, že ženy sú vernejšie ako muži, lebo potrebujú stabilitu a čas na donosenie a výchovu potomkov. Trt makový. Až 40 percent potomkov samičiek vychová-

myslím si že...
Daniel Pastirčák

Ivan Štrpka: Desiata elégia. Tichá ruka (poézia)
Norbert Mikláš: Vynechávky z teórie umenia (esej)
Keby som ráno zanedbal "písanie", deň by bol akosi "stratený" (rozhovor Petra Macsovszkého s Ivanom Žuchom)
Ivan Žucha: Malé múzeum banálnosti (poviedka)

konfrontácie

Balla: De la Cruz
Andy Turan: S.O.S. alebo správa osamelého srdca
Marta Součková:
Peter Darovec: (....)

tmavá komora

Ján Litvák:
Básníci žijú stručne – Karol Pém

Eugen Gindl: Nerozptýlené obavy majstra Jo (scenár)

Amiri Baraka: Ka' Ba a iné básne
Jozef Puškás: Noc so zlodejom (poviedka)

Marián Kubica: Báseň bez všetkého
Peter Michalovič: O interpretačnom optimizme a pesimizme (esej)

Erik Jakub Groch: De la Nativité (básne)

Zuzana Líšková: Prídu si po mňa (poviedka)

Maurice Blanchot: Orfeov pohľad (esej)

rodinné striebro

Rudolf Fila: Alojz Klímo a civilná mágia jeho maľby

Marta Součková: Od jedného k dvom (štúdia o próze V. Pankovčína)

Pan/o/ptikum Mariána Hatalu

Recenzie

Andy Turan: Ostrie, krv, priepať (Ivan Kolenič: Nožnice)
Marián Hatala: Ešte nám treba veľa smiechu (Kornel Földvári: Päťadväť)

Michaela Fišerová: Fotografia pre maľbu (Jindřich Štreit, Rudolf Fila: Kalendár Rudolfa Filu na každý rok)
Tomáš Kříž: Zalistujte si! (Peter Gregor: Listy zo záhrady Eden)

Miriám Suchánková: Slová v obrazoch (John Updike: Hľadaj moju tvár)

Dominika Petrakovičová: Dieťa svojej doby (Truman Capote: Raňajky u Tiffanyho)

Z diára

Ivana Kadlečička

Slovgličtina

Pavel Branko

Cool/túra

Román 2006

Attachment

Petra Zajaca

Ilustrácie: Monika Mikyšková

Mlčky rozprávané príbehy

Najnovšia knižka Jany Bodnárovej *Insomnia* je opätovným potvrdením koncepčného prístupu spisovateľky, ktorá má na svojom konte už štrnásť kníh pre dospelých aj deti, deväť rozhlasových hier, dve divadelné hry a dva televízne filmové scenáre. Znova sa tu ukazuje, že Jana Bodnárová je vyhranenou autorkou, koncentrovane ostávajúcou v tónine vyostrenej rozrušenej citlivosti a vzdušnej snovnosti. Jej osobitosťou a súčasne charakteristickým znakom je oživovanie vzťahu medzi poéziou a maliarstvom, vnútorná imaginatívnosť, hľadajúca cestu, ako preložiť obraz do reči slov.

▲ Jana Bodnárová
▲ *Insomnia*
▲ Aspekt 2005
▲ 145 strán
▲ 190 Sk

sa odhaľuje bytostná zraniteľnosť Bodnárovej ženských literárnych protagonistiek.

Svet próz Jany Bodnárovej je akoby ustrnutý v nehybnom tichu, jej ireálne je nadané zvláštnou schopnosťou vrastať do reality, samej osebe pôsobiacej neskutočne a snovo, na napriek tomu ostro a surovo. Autorka sa pohybuje na rozhraní krajiny sna a hlbinných túžob a krajiny reality, ktorá tieto túžby potláča a ničí. Chvilkové ilúzie tu nemajú miesto, zato naplno sa k slovu dostáva „zahustená samota“, ako existenciálna situácia, ktorú pomáha prežiť len únik do snov či návrat k spomienkam.

Zbierka próz *Insomnia*, názovo i motívicky odkazujúca na cyklus kresieb výtvarníčky Louise Bourgeois, pre ktorú sa nespavosť stala výrazom existenciálneho strachu, obsahuje tri texty: literárnu podobu filmového scenára Mandolína, strihovo stavanú poviedku Nočná samovrava s náznakmi konkrétneho, sociálno-psychologicky ukotveného životného príbehu a epicky uvoľnené Popríbehy. Práve tie možno považovať za posun v autorkinej poetike a v istom zmysle za kľúčovú časť najnovšej knihy.

V próze *Popríbehy* Jana Bodnárová opúšťa imaginatívny priestor sveta sna a fantázie a je viac viazaná skutočnosťou. K ďalšiemu zvečneniu sa posúva tiež redukciami dejov. V *Popríbehoch* skladá výpoveď z fragmentov korešpondencie, postrehov, obrazov: „Š/Ž/ijem z maličkostí. Stratené príbehy presakujú z popríbehov.“ Takto uvoľnené komponovaný obraz je plný subjektívnych významov, ktoré však vstupujú do vzájomnej významovej konfrontácie a súčasne do novej významovej interpretácie. Jednorazový pocit, dojem, náhodne zahliadnutý

Bronislava Štecherová, bez názvu, 2005

obraz, rad novinových titulok, lakonické zhrnutie životnej skúsenosti, drobné výseky reality, epické segmenty sa konfrontáciou spájajú v jediný scelujúci význam, ktorým je vnútorný svet ženy – vnímavej intelektuálky. Na prvý pohľad rozma-

radosti a strasti. Kontextové videnie drobných životných detailov je tu cestou k intelektuálnemu presahu, ku kritickému vyjadreniu sa k otázke identity modernej ženy. Jana Bodnárová si tu našla svoj aktuálny priestor, v ktorom je jej cudzí

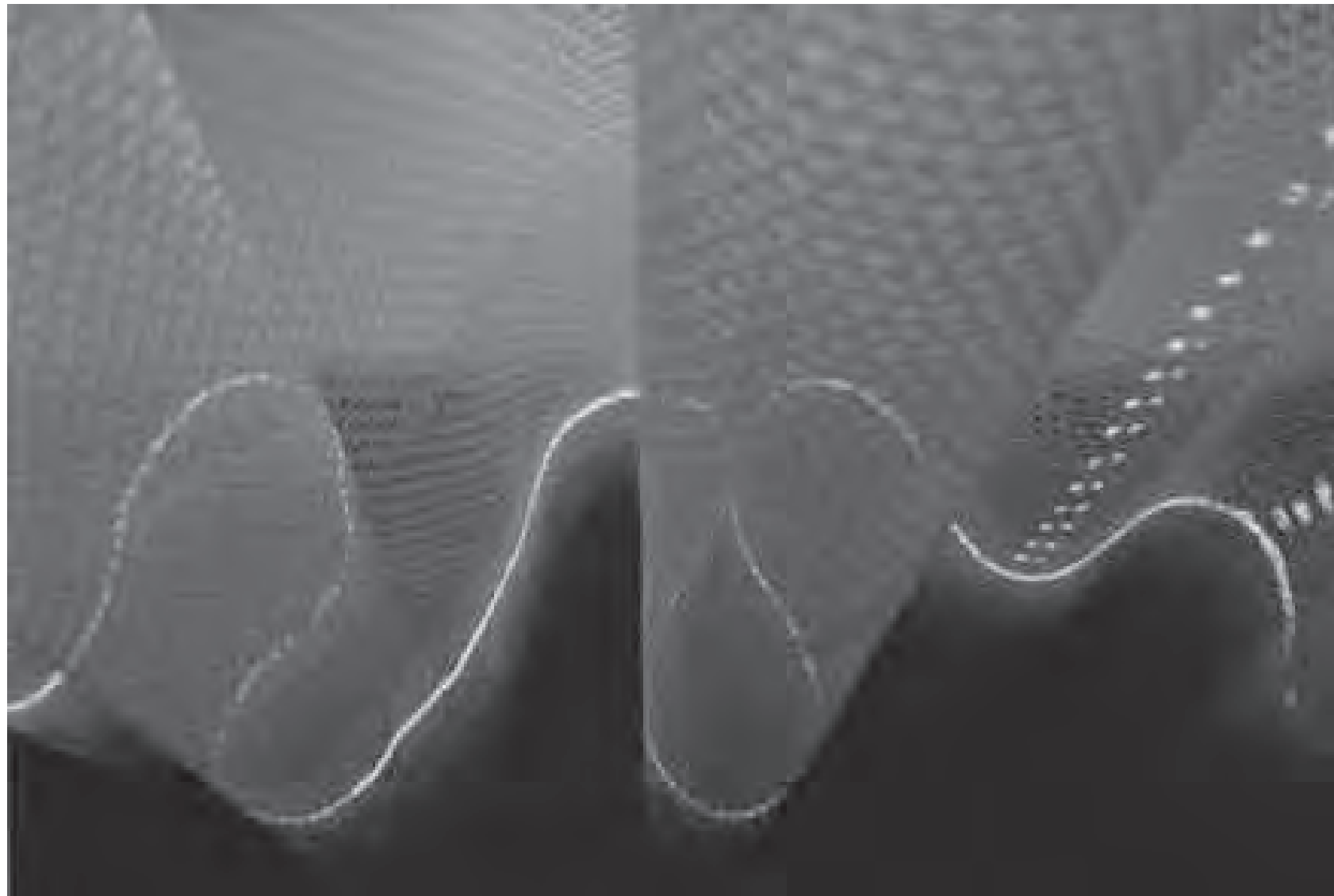
Vynáranie sa z hlbín psychiky, sprítomňovanie úzkostných stavov, neistôt a hľadání je u Jany Bodnárovej súčasťou zjavne racionálne utvoreného systému. V napohľad krehkej a lyrickej autorskej poetike prevláda nad spontánnym rozvojom obraznosti sústredenú, občas až príliš strojené narábanie s témami citlivosti a vnímavosti.

nitá zostava rôznorodých úlomkov sa stáva podstatnou výpoveďou, skrývajúcou v sebe svedectvo o životnom pocite a estetickom cínení ženy súčasnosti. Ženy, ktorá citlivo prežíva univerzálne i časové problémy, obmedzenia, malé životné

exaltovaný manierizmus prepätej senzibility a, naopak, je jej blízka stlmená sebvýpoveď. A práve túto polohu by som považovala za najväčší prínos zbierky próz *Insomnia*.

Dana Kršáková

Bronislava Štecherová, bez názvu, 2005

Bezplatný katalóg Knižného klubu, ako aj staršie čísla časopisu **Knihy & spoločnosť** si môžete objednať:

✉ Knižný klub Legenda
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

☎ 031 / 784 53 15

☎ 031 / 784 53 14

@ mail@kniznyklub.com

Pokus, ktorý sa nevydaril

Michal Hvorecký sa rozhodol, že poviedok už bolo dosť, že už má vek i skúsenosti na román a že radšej bude písať to, čomu ako čitateľ aj sám dáva prednosť. A tak prišiel na trh s Plyšom – románom, ktorý má nanovo potvrdiť jeho spisovateľské ambície a stáťu tematickú doménu. Takže znova istá vízia globalizovaného sveta so všetkými náležitými charakteristikami, dovedená do krajností najrôznejšieho druhu, a opakované pohrávanie sa s deštrukciami a manipuláciami. Opäť absurdný model sveta založený na negatívnych spoločenských javoch, tentoraz o tom, akú podobu môže nabráť svet dnešnej konzumnej spoločnosti reprezentovanej stratenou internetovou generáciou.

- ▲ Michal Hvorecký
- ▲ Plyš
- ▲ Vydavateľstvo PT 2005
- ▲ 224 strán
- ▲ 249 Sk

Michal Hvorecký sa však vo svojom literárnom produkte stratil oveľa viac ako všetci jeho problematickí literárni protagonisti dokopy. Nedokázal nájsť nič, z čoho by sa mohol, povedané jeho vlastnými slovami, „vykľuť príbeh“. Namiesto toho sa zamotal do vaty lacných tematických udičiek, reťazca opakovaní a publicistických vyjadrení a poučovani. Stroskotáva podobne ako

v predchádzajúcom románovom pokuse Posledný hit na absencii silného nosného príbehu. Jeho románu chýba skutočný ústredný konflikt, ktorý by čitateľa dokázal presvedčiť, že príbeh hodnotovo narušeného jedinca v hodnotovo narušenej spoločnosti má aspoň minimálnu nadčasovú symbolickú platnosť a aspoň akú-takú epickú perspektívu. „Univerzálna metafora“ vyhľadávacia Google, o ktorej je tu medziiným reč, akosi nemá až taký všeobecný presah.

Dej románu Plyš je jednoduchý a hlavne veľmi plochý. V centre je rozprávač Irvin Mirski, mladý muž ťažko závislý od internetovej pornografie, ktorý sa verbálne túži zbaviť svojej chronickej závislosti, ale celkom rád zlyháva stále ďalej. Chce skončiť so životným štýlom, v rámci ktorého preseďí celé dni pri počítači alias kompe, hotuje sa „definitívne opustiť staré zvyky“, ibaže „reštart systému“ a „preformátovanie mozgového disku“ sa nie a nie vydarí. „Bol som vyriadený človek“, hovorí o sebe na jednom mieste a človeku sa chce len usmiať nad neprirodzenosťou kalkového výrazu. Tento odpísaný a skrachovaný jediniec sa pre vlastnú iluzórnu záchranu (v rámci presvedčenia „potrebujem,

aby sa zmenil svet okolo mňa“) stane manipulátorom masy, no ako sa ukáže neskôr, sám je bábkou v rukách oveľa väčších a mocnejších manipulátorov.

„Fascinuje ma sila, akou pornografia priťahuje pozornosť ľudí. Niečo podobné by som chcel doceliť svojimi projektmi. Myslím si, že by sa o mňa verejnosť mohla zaujímať rovnako ako o pornografiu.“ To je túžba Irvina Mirského, no v podaní Michala Hvoreckého viac ako o priťahovaní pozornosti možno hovoriť o jej systematickom utlmovaní. Plyš je nudná, nedynamická kniha, ktorá sa síce snaží zaujať, no tému životnej neautentickej podáva značne nevierohodne. Len z malej časti je to vinou štylistických prešlapov (v rámci ktorých sa napr. pokrkvane

motívy, ako psychoanalyticky podložené traumy z detstva, značky tovarov vo funkcii osobných mien, internetová pornografia či fyziologické prejavy abstinenčných záchvatov, sú rozpisované stále nanovo a dokola – bez zvrstvenia, problematizácie či hlbšieho podtextu. „Všetko je choré. A od niečoho závislé,“ opakuje sa ľahostajne cyklicky v pravidelných intervaloch, takže niet sa ani čo diviť, že výsledkom stretnutia s touto knihou je ľahostajnosť.

Michal Hvorecký považuje Plyš za svoju doteraz najosobnejšiu knihu a v tom je možno jej najväčšie úskalíe. Jeho štvrtá kniha ťaží z autorskej pozície, ktorú rokmi, textmi a predovšetkým cielavedomou marketingovou stratégiou medzičasom nadobudol.

Hvorecký sa vo svojom literárnom produkte stratil oveľa viac ako všetci jeho problematickí literárni protagonisti dokopy. Zamotal sa do vaty lacných tematických udičiek, reťazca opakovaní a publicistických vyjadrení a poučovani. Stroskotáva podobne ako v predchádzajúcom románovom pokuse Posledný hit na absencii silného nosného príbehu.

noviny „tackajú ulicami“) alebo logických nepresností (keď v akože tmavej noci je reč o výhladoch do diaľky). Oveľa viac za to môže štýlová a fabulačná jednoduchosť a neschopnosť presvedčivej evokácie. „Žijeme v zjednodušenom svete a budeme mať čoraz jednoduchšie umenie,“ hovorí Mirski a ja mám silný dojem, že Michal Hvorecký už úspešne nastúpil na cestu zjednodušovania. Jeho románová konštrukcia je slabá v základoch a kľúčové

Ťažko sa však o nej dá povedať, že je lepšia ako tri predchádzajúce. Hvoreckého posun k nude je tu až príliš okatý. A zrejme je tiež jeho nesenie sa na módnych vlnách a voľkanie si v umelej bubline vlastného úspechu. Chcelo by to trochu sebakritiky a prehodnocujúceho pohľadu na vlastné písanie. Hovorí o „mladom európskom románe“ je odvážne, ale prázdne gesto.

Dana Kršáková

Dorota Sadovská, Bez krídel, 1999

Bratislava Kozia 20 Žilina Bodova 3 Košice Mlynská 6 Banská Bystrica Dobrá 8 www.artforum.sk artforum 02/5441 1898

KNÍHKUPECTVO ARTFORUM

DOBRODRUŽSTVO MYSLÉNIA

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

- Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
- Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:

Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk

(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13, e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz

(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

Téma čísla:
PREOBLIEKANIE

KALENDÁRIUM
Súťaže
Výstavy

CALL CENTRUM ZSE, NITRA, VILKA ZSE A KANCELARIE PREDSTAVENSTVA ZSE, A. S., BRATISLAVA KATARINA HABERLANDOVÁ
Účelnosť v plynúcom priestore

TETA - PASTA&SCHNITZEL, DUNAJSKÁ ULICA, BRATISLAVA
PETER DANIEL
Fast food po slovensky

OPERA BAR, CANKARJEVA 12, LJUBLJANA
ANDREJ HRAUSKY Opera v Lublane

CAMOUFLAGE RESTAURANT A CAFE & BAR, VENTÚRSKA ULICA, BRATISLAVA
IRENA DOROTJAKOVÁ
Dve „kamufláže“ v Erdődyho paláci

REKONŠTRUKCIA DIVADLA REDUTA, ZELNÝ TRH, BRNO
JAN KRATOCHVÍL Reduta

REKONŠTRUKCIA VÝROBNEJ HALY, VIEDĚN – FAVORITEN
ANDREA NUSSBAUM
Museli by ste sa dožiť stovky

PROJEKTY
Vyzvaná medzinárodná súťaž na novostavbu ústredia Slovenskej sporiteľne, a.s.
Reštaurácia a piváreň Stein, Bratislava

FORUM
Svetlo a forma – moderná architektúra a fotografia v Maďarsku 1927 – 1950
Piranesiho cena za architektúru

INÁ KULTÚRA

Autorkami obrazovej časti tohto čísla sú: slovenská výtvarníčka Dorota Sadovská a Bronislava Štecherová, študentka III. ročníka Ateliéru fotografie na VŠVU v Bratislave.

Ďakujeme Vám za priazeň a spoluprácu v uplynulom roku a prajeme veľa šťastia, zdravia a spokojnosti v roku 2006.

Redakcia K&S

Vianočné prekvapenie!

Neviete, ako potešiť Vašich blízkych?
Darujte im predplatné K&S!

Pani/pán

.....

si v roku 2006 nájde revue Knihy a spoločnosť vo svojej poštovej schránke.

Veľa čitateľských zážitkov želá

.....

Autori čísla

Elena Akácsová
šéfredaktorka lajfstajlového magazínu na multimediálnom internetovom portáli www.station.sk, predtým šéfredaktorka www.inzine.sk, napriek tomu, že sa vyzná v mapách, vie parkovať cúvaním a nikdy citovo nevydiera, hladinu testosterónu má v poriadku a stále sa cíti byť ženou

Jakub Jajcay

študuje arabčinu a politológiu na School of Oriental and African Studies, University of London

Táňa Jajcayová
pravidelná poslucháčka reportáží Yehudu Lahava v Slovenskom rozhlase

Dezider Kamhal

skončil dvojodborové štúdium filozofia-fyzika, neskôr na fyziku nezanevrel, ale jednoducho zabudol, prednáša a vedie semináre z filozofie jazyka a teórie rečových aktov v Centre kognitívnych vied na Katedre aplikovanej informatiky FMFI UK v Bratislave, kde okrem iného overoval hypotézu o závislosti hudobného nadania od krstného mena Theloniou

Igor Kapišinský
vyštudoval fyziku so špecializáciou astronómia a teológiu, pracuje v Astronomickom ústave SAV, jeden zo zakladajúcich členov Spoločnosti pre podporovanie kritického myslenia zameranej na propagáciu vedy a na boj proti každému druhu šarlatánstva, povieť a pavedy

Dana Kršáková

literárna kritička a historička, pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave, venuje sa problematike slovenskej moderny a v rámci literárno-kritických aktivít najmä súčasnej slovenskej próze

Michal Korenko
vyštudoval Chemicko-technologickú fakultu STU v Bratislave, pracuje v Ústave anorganickej chémie SAV, zaoberá sa vysokou - teplotnou fyzikálnou chémiou priemyselne zaujímavých taveninových sústav

Miroslav Marcelli

prednáša dejiny klasickej filozofie a semiotiku na FFUK, sústreďuje sa na problematiku dejín klasickej a súčasnej filozofie, semiotiky a teórie argumentácie, je autorom monografií: Znovuzrodenie času (1989), Michel Foucault alebo stať sa iným (1995), Príklad Barthes (2001), prekladá z francúzštiny, angličtiny a nemčiny

Albert Marenčin
výtvarník, dramaturg, scenárista, prekladateľ a spisovateľ, autor (okrem iných) kníh Košický pustovník, Nikdy a Návraty na Muráň

Zuzana Martináková

učí na Akadémii umení v Banskej Bystrici analýzu skladby a štýlové tendencie v umení 20. storočia, vedecky sa zaoberá skúmaním zákonitostí hudby, aplikáciou matematiky v procese analýzy hudby a logikou vývoja hudobného myslenia, publikuje a prednáša doma i v zahraničí

Grigorij Mesežnikov
politológ, prezident Inštitútu pre verejné otázky, zaoberá sa spoločensko-politickými súvislosťami transformačných procesov, prechodom k demokracii, vývojom stranických systémov, pravidelne analyzuje slovenskú politickú scénu v domácich i zahraničných médiách

Marek Mocker

vyštudoval sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, v rámci doktorandského štúdia na FiF UK sa zaoberá vzťahom náboženstva a politiky, pracuje ako vysokoškolský pedagóg

Jozef Nosek
biológ, pracuje na katedre biochémie Prírodovedeckej fakulty UK, spolu s Ľubomírom Tomáškom vedie Spoločné laboratórium katedier biochémie a genetiky, kde skúmajú viaceré aspekty biológie kvasiniek a evolúciu chromozómov, je International Research Scholar prestížneho medicínskeho inštitútu Howarda Hughesa

Roman Polák
divadelný režisér

Imrich Sklenka
prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, je šéfredaktorom časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladmi otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Štefan Šrobár

biológ a teológ, dnes sa venuje predovšetkým teologickej publicistike a biblickej exegéze, autor viacerých odborných článkov a dvoch knižných publikácií, v ktorých hľadá podobu moderného kresťanstva a rozhovor so súčasným svetom

Monika Vrzgulová
etnologička, hlavnými témami jej profesionálneho života sú život ľudí v meste v 20. storočí, oral history, historická a sociálna pamäť

Redakcia K&S sa ospravedlňuje všetkým čitateľom a zvlášť pánovi Jurajovi Šebestovi, autorovi eseje Einsteinov odkaz ľudstvu i ľuďom z predchádzajúceho čísla, že sme nedopatrením neuviedli údaje o ňom ako autorovi. Chybu teraz naprávame.

Juraj Šebesta

fyzik, historik fyziky, prekladateľ, pôsobí na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK, kde prednáša teoretickú fyziku a dejiny fyziky, zaoberá sa históriou fyziky na Slovensku, osobitne v Bratislave

Celoživotní sprievodcovia

Naša generácia nevyrastala s počítačmi. Cez školský rok v malom meste – balet, klavír, recitácia, prvé hodiny nemčiny a angličtiny, príprava na matematické olympiády, trochu športu, hry a zábavy... Cez prázdniny najmä knihy – všetky možné i „nemožné“, ktoré boli kdesi a odkiaľsi dostupné...

Stredná škola (konzervatórium) – aj keď vo veľkom meste – paradoxne zúžila moje záujmy: 4-6 hodinový denný tréning v hre na klavíri, trochu dejín hudby a teórie... Knihy už len odborné – na viac nezostával čas. Tá teória – vlastne aj kniha hudobnej teórie (Všeobecná náuka o hudbe Juraja Pospíšila) – ma zachránila. Nahradila mi matematiku a inšpirovala ma k hľadaniu nového. To bol dôvod k rozhodnutiu študovať hudobnú teóriu na Vysoké škole múzických umení. Ferenczyho, Hrušovského a Parikove prednášky boli inšpiráciou k čítaniu filozofických kníh, ktoré sme pod egidou nemarxistická filozofia kupovali v kníhkupectve Pravda: Wittgenstein, Kuhn, Popper, Dilthey, Foucault a mnohé iné...

Ozajstnou univerzitou však bol dom Albrechtovcov s pressburgskou atmosférou, s odkazom veľkého skladateľa Alexandra Albrechta a najmä prítomnosťou jeho syna Jána Albrechta, ktorého sme všetci od najstarších po najmladších dôverne volali Hansi. Vzdelaním violista, veľký znalec výtvarného i literárneho umenia, muzikológ, milovník matematiky a filozofie, skratka polyhistor, bol pre nás niečo ako novodobý Sokrates, ktorý nás chtiac-nechtiac nútil rozmýšľať a hľadať odpovede na otázky. Na stenách nekonečné regály kníh, obrazy starých majstrov, ale aj dobových výtvarných umelcov (originál Jawlensky, Kokoschka, Luluha, Galanda...). Hansiho priateľ a bratranec Thomas Messer – dlhoročný riaditeľ Guggenheimovho múzea v New Yorku – ho zasoboval desiatkami kníh/katalógov o výtvarnom umení, ktoré som brávala pri každej návšteve do rúk a tie – výrazne poznačili môj život. Osobný i profesionálny, pretože odhaľovať tajomstvá i zákonitosti hudby nemožno bez poznania širšieho vývoja umenia a života vôbec. U Hansiho sme počúvali hudbu,

vedli rozpravy o umení a čítali: Rilkeho básne v origináli, Goetheho Fausta (dokonca v starom švabachu), Nietzscheho Zarathustru, ale aj poéziu bratislavského rodáka Afreda Marnaua, ktorý žil v Londýne, a tiež Mannovho Doktora Fausta, na ktorom ma Ján Albrecht učil rozlišovať umenie od pseudoumenia...

V období riešenia otázky vzťahu života a smrti sa mi náhodne dostala do rúk kniha Diogena Laertia Životopisy slávnych filozofov, z ktorej vo mne dodnes rezonuje Epikurov výrok: smrť sa nás netýka, pretože kým sme tu my, nie je tu smrť, a keď je tu smrť, nie sme tu už my...

Moje vnútro zasiahli knihy Hermanna Hesseho, jeho Siddhartha a najmä Stepný vlk boli odpoveďou na vyrovnávanie sa s vnútornými rozpormi. Stepný vlk mi priniesol poznanie, že človek sa neborí len s vnútorným dualizmom – vzťahu „ja“ a „neja“, ale obsahuje v sebe tisíce rôznych a rozporuplných postavičiek, ktoré formujú jeho bytie.

Bol to opäť Hermann Hesse, ktorého knihy (Demian, Narcis a Goldmund, Hra sklenených perál) som ako prvá čítala v origináli počas svojho študijného pobytu v Nemecku (Freiburg). Neboli to odborné muzikologické knihy, ktoré mi odkrývali nové obzory poznania. Cez hudbu a Johna Cagea som už dávnejšie vedela o existencii prastarej čínskej knihy I ťing (Kniha premien), ktorá v bývalom Československu nebola dostupná. Dva veľké zväzky v nemčine som hltavo vstrebávala v svojom bytíku vo Freiburgu celé dva dni, keď zrazu pri mojich dverách niekto zazvonil. Stáli pri nich dvaja Číňania v typických slamených klobúkoch a zdvorilo sa klaňajú, pýtali sa na akéhosi svojho známeho, držiac v ruke lístok, na ktorom bola moja presná adresa, nielen s číslom domu, ale aj bytu... A bola to práve kniha I ťing, ktorá ma doviedla k fantastickému poznaniu: už v dávnej minulosti Číňania našli spôsob vyjadrenia podstaty existencie sveta a vesmíru – a to binárnym kódom (čiara a prerušovaná čiara) a kombináciou trigramov do hexagramov, ktorých je 64, presne toľko, koľko je kodónov v DNA reťazci!

Foto archív autorky

A približne v tom istom čase som objavila Bibliu – Starý zákon v nemeckom preklade, s poznámkami vedcov ku genéze jej vzniku a prekladu: úžasné!! – Mojžišov Exodus obsahoval popis miest, ktoré mali znaky všetkých možných ekonomických formácií v jednom historicko-vývinovom priereze!

A potom už nasledovali knihy, ktoré ma permanentne sprevádzajú životom: Friedrich Nietzsche a jeho filozofia (kompletné vydanie), Fritjof Capra – Tao fyziky, Hermann Haken – Synergetik, Rupert Sheldrake – Tao prírody, Peitgen-Jürgens-Saupe: Fractals for the Classroom a knihy, aplikujúce matematiku a systémovú teóriu (Gabriel Altmann, Reinhard Köhler). Popri nich zažiarili ďalšie hviezdy na oblohe: Pavličov Chazarský slovník, Bergierovo a Paulwellovo Ráno kúzelníkov, Eccoovo Meno ruže či Foucaultovo kvadrollo...

Čo ďalej? Mojou bibliou je kniha Douglasa R. Hofstadtera Gödel-Escher-Bach. Ach, aký zážrak! Dôkaz, že matematika, výtvarné umenie a hudba majú k sebe tak blízko! Alebo dôkaz toho, že neexistujú hranice medzi vedou a umením, matematikou a hudbou, racionálnym a iracionálnym? Existuje len jednota v rozmanitosti...

A možno to je živý odkaz všetkých veľkých kníh: tolerancia a pokora v akceptovaní rozdielnosti ako podmienka prežitia...

Zuzana Martináková

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

J. K. Rowlingová:
Harry Potter a
Polovičný princ (6)
(Ikar)

IKAR

J. K. Rowlingová:
Harry Potter a
Polovičný princ (6)
(Ikar)

martinus.sk

J. K. Rowlingová:
Harry Potter a
Polovičný princ (6)
(Ikar)

2.

Michal Hvorecký:
Plyn
(Vydavateľstvo PT)

John Grisham:
Maklér
(Ikar)

Maxim E. Matkin:
Mexická vlna
(Slovart)

3.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Táňa Keleová -
Vasilková:
Ja a on
(Ikar)

Dan Brown:
Digitálna pevnosť
(Slovart)

nonfiction

1.

Milan Lasica:
Lenže ja som
iba komik...
Rozhovory s
Jánom Štrasserom
(Forza Music)

Milan Lučanský:
Tatry
(Ikar)

M. Baigent, R. Leigh, H. Lincoln:
Svätá krv
a svätý grál
(Remedium)

2.

Pavel Dvořák:
Stopy dávnej
minulosti 4
(Rak)

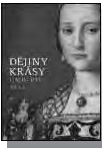

1000 divov sveta
(Ikar)

Sharan Newman:
Skutočná história
v pozadí
Da Vinciho kódu
(eastone books)

3.

Umberto Eco:
Dějiny krásy
(Argo)

Človek
(Ikar)

Daniel Gladiš:
Naučte se
investovat
(Grada)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio Redakcia: Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) Redakčný kruh: Egon Gál, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Imrich Sklenka, Ľubomír Tomáška, Milan Zemko Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava tel.: +421/2/5463 0088, 5441 5036 fax: +421/2/5463 0089 e-mail: kas@fan.sk Internet: www.fan.sk/kas Jazyková úprava: Marta Hollá Vizualna koncepcia: Layout JS. Grafická úprava: *FAN studio Tlač: OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútor Registračné číslo: MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebrický predajnosť kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. Objednávky na predplatň prijíma: L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperim@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS, Občianskeho združenia Index a Ministerstva kultúry SR.